

บทสรุป

การชุกคลองตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัชกาลที่ 3 นั้น ส่วนใหญ่ชุกขึ้นเพื่อการคมนาคมเป็นสำคัญ แม้ในบางครั้งจะมีวัตถุประสงค์เบื้องต้นเพื่อการเกษตรศาสตร์ เช่น คลองแสนแสบ หรือเพื่อเป็นคูเมือง เช่น คูเมืองสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 แต่ภายหลังก็ใช้ประโยชน์ในการคมนาคมแทบทั้งสิ้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 แม้ว่าพระองค์จะทรงอนุญาตให้ส่งชาวออกจำหน่ายต่างประเทศได้ นโยบายการชุกคลองก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก เห็นได้ว่ารัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ชุกคลองขึ้น 7 คลอง เป็นการชุกเพื่อการคมนาคมถึง 5 คลอง ชุกเพื่อเป็นคูเมือง 1 คลอง และชุกเพื่อเอาดินทำถนนอีก 1 คลอง (โปรดดูภาคผนวก ก.) ในการชุกคลองเท่าที่ผ่านมานั้น กษัตริย์จะโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นแม่กองออกไปควบคุมดูแลการชุกคลองโดยใช้แรงงานเกณฑ์เป็นสำคัญ เพิ่งมาเปลี่ยนเป็นใช้จ้างแรงงานจีนชุกในสมัยรัชกาลที่ 2

การเปลี่ยนแปลงนโยบายการชุกคลองที่สำคัญเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป้าหมายของการชุกคลอง เปลี่ยนจากการชุกเพื่อการคมนาคมเพียงอย่างเดียวมาเป็น การชุกเพื่อการคมนาคม และขยายพื้นที่การเพาะปลูกไปด้วย โดยการชุกคลองให้ราษฎรเข้าไปทำกินในที่รกร้างว่างเปล่าและใช้เป็นเส้นทางลำเลียงผลผลิตมาสู่ตลาดเป็นสำคัญ แต่มิได้มีจุดประสงค์เพื่อใช้คลองนี้ในการชลประทานแต่อย่างใด

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการชุกคลองมากถึง 15 คลองครั้งทวีตติประสงค์ดังที่กล่าวมาแล้ว ในจำนวนนี้รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ชุก 8 คลอง โดยรัฐบาลออกทุนทรัพย์ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งราษฎรช่วยกันออกโดยได้รับที่ดินเป็นเครื่องตอบแทน ส่วนอีก 7 คลอง ที่เหลือเอกชนชุกเองทั้งสิ้น (โปรดดูภาคผนวก ง.) สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เงินทุนที่ใช้ในการดำเนินการชุกคลองทั้งหมดในสมัยรัชกาลที่ 5 มีรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 1,247,401 บาท เป็นทุนของรัฐบาลเพียง 407,384 บาท เท่านั้น แต่

เป็นทุนของ เอกชนที่ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตซุกและที่ราษฎรช่วยออกค่าซุกคคลองรวมกันถึง 839,917 บาท หรือเป็นทุนรัฐบาล 32.74% แต่เป็นของเอกชนถึง 67.26% เมื่อพิจารณาถึงทุนทรัพย์ในการดำเนินการซุกคคลองแล้ว สรุปได้ว่า การขยายพื้นที่การเพาะปลูกโดยการซุกคคลองในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น รัฐบาลจะเป็นฝ่ายส่งเสริมให้เอกชนดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ โดยรัฐบาลจะเป็นฝ่ายสนับสนุนในรูปของการให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินสองฝั่งคลอง เป็นเครื่องตอบแทน

การที่สามารถพิสูจน์ได้ว่า ไทยซุกคคลอง เพื่อการคมนาคมและขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นสำคัญโดยไม่ได้มีเป้าหมายในการชลประทานดังที่ใ้กล่าวมาแล้ว และการซุกคคลองเพื่อการเกษตร ดำเนินการโดยเอกชนเป็นส่วนใหญ่ นั้น (รัชกาลที่ 5) นับว่าสำคัญมาก เพราะสามารถนำไปชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีสังคมพลังน้ำของวิกโตเฟเกล จะใช้อธิบายสภาพสังคมไทยได้หรือไม่

วิกโตเฟเกล คิดทฤษฎีสังคมพลังน้ำขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายสภาพสังคมของ เอเชีย โดยเชื่อว่า สังคมเอเชียซึ่งมีการผลิตแบบการเกษตรนั้นต้องอาศัยการชลประทาน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิต ทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการของไทยอย่างกว้างขวางจนถึงกับ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช นำทฤษฎีดังกล่าวมาวิเคราะห์สภาพสังคมไทย

ทฤษฎีสังคมพลังน้ำของวิกโตเฟเกลนี้ อาศัยแนวความคิดของมาร์กซ์เป็นแนวทางโดยวิกโตเฟเกลนำมาขยายความอีกต่อหนึ่ง มาร์กซ์ได้กล่าวในทฤษฎีของเขาเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางสังคมในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติก่อนที่จะถึงระบบนายทุน สามารถแบ่งได้เป็น 3 ชั้นตามลำดับดังนี้คือ ชุมชนบุพกาล ทาส และระบบศักดินา แต่ความคิดดังกล่าวเป็นไปได้เฉพาะยุโรปตะวันตกเท่านั้น ซึ่งมาร์กซ์เองก็ยอมรับถึงนั้น เขาจึงได้ศึกษาลักษณะ เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เอเชีย โดยเฉพาะจีนและอินเดีย เขาสรุปว่าวิวัฒนาการทางสังคมในประวัติศาสตร์ตามที่กล่าวมาแล้ว

ใช้ไม่ได้ในประเทศเอเชีย ประเทศแถบนี้มีขั้นตอนของวิวัฒนาการทางสังคมในประวัติศาสตร์ก่อนถึงระบบนายทุนเพียง 2 ขั้นตอนเท่านั้น คือ ชุมชนบุพกาลและระบบการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production)

เขาย้ำว่าระบบการผลิตแบบเอเชียมีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ ระบบชลประทาน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของวิธีการผลิตในระบบการผลิตแบบเอเชีย การชลประทานเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมที่มีการทำการเกษตร เป็นอาชีพหลัก และเป็นสังคมที่มีภูมิอากาศกึ่งแห้งแล้ง เช่น อียิปต์ จีน อินเดีย เป็นต้น เขากล่าวว่าสังคมในแถบเอเชียมีระบบสังคมที่อยู่ในขั้นล่าหลังและมีพื้นที่กว้างขวางที่จะทำการเพาะปลูกได้อีกมาก แต่มีแม่น้ำใช้ในการเพาะปลูกไม่เพียงพอ จึงต้องมีการทำชลประทานซึ่งรัฐบาลต้องเข้ามาแทรกแซงและควบคุมกิจการดังกล่าว¹

จากแนวความคิด เรื่องระบบการผลิตแบบเอเชียเองมซึก ทัฟเฟิล เกว่า ให้นำมาเป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎีสังคมพลังน้ำ (Hydraulic Society) ขึ้นเพื่ออธิบายสภาพสังคมในเอเชียเขากล่าวว่า สังคมใดก็ตามที่มีพื้นที่แห้งแล้งหรือกึ่งแห้งแล้ง ปัญหาที่สำคัญในการเพาะปลูกก็คือน้ำ ซึ่งจำเป็นต้องสร้างการชลประทานขึ้น ถ้าเป็นพื้นที่ที่ต้องการการชลประทานขนาดเล็ก ราษฎรในท้องถิ่นนั้นอาจจะจัดทำกันเอง รัฐบาลจะเข้าไปเกี่ยวข้องน้อยมาก แต่ถ้าพื้นที่แห่งใดจำเป็นต้องสร้างการชลประทานขนาดใหญ่ซึ่งเกินกำลังของเจ้าหน้าที่หรือกลุ่มคนในท้องถิ่นจะสามารถทำได้ รัฐบาลจะเข้าไปจัดการชลประทานให้ ในขณะที่เดียวกันรัฐจะสร้างกลไกขึ้นควบคุมราษฎรในท้องถิ่นนั้นอย่างเข้มงวดทั้งด้านผลิตและวิถีชีวิต²

¹ Karl Marx, Precapitalist Economic Formations, (London: Lawrence and Wishart, 1964), P.70.

² Karl A. Wittfogel, Oriental Despotism, (5 ed), (Connecticut: Yale University Press, 1964) P.12, 18.

วิคโอฟเกล เรียกสังคมที่ต้องอาศัยการชลประทานขนาดใหญ่เพื่อช่วยในการเพาะปลูก โดยรัฐเป็นผู้ดำเนินการนี้ว่า สังคมพลังน้ำ (Hydraulic Society)¹ เขาได้แบ่งประเภทของสังคมพลังน้ำออกไปตามระดับของการพัฒนาคือสังคมพลังน้ำไม่สลับซับซ้อน (Simple Hydraulic Society) สังคมพลังน้ำกึ่งสลับซับซ้อน (Semi-Complex Hydraulic Society) และสังคมพลังน้ำสลับซับซ้อน (Complex Hydraulic Society)

สังคมพลังน้ำไม่สลับซับซ้อน รัฐจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องการชลประทานน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ราษฎรในท้องถิ่นแต่ละแห่งจัดทำกันเอง ส่วนสังคมพลังน้ำกึ่งสลับซับซ้อนนั้น รัฐจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวในการชลประทาน แต่ไม่ถึงกับมีโครงการขนาดใหญ่เพื่อการเกษตรโดยตรง สำหรับสังคมพลังน้ำสลับซับซ้อนประเภทสุดท้ายนั้นรัฐจะเข้าไปดำเนินการชลประทานเพื่อการเกษตรมาก กิจกรรมทางการเก็บน้ำส่งน้ำทำให้โดยรัฐเป็นส่วนใหญ่²

เขากล่าวว่า ในสภาพสังคมพลังน้ำนั้น เนื่องจากรัฐบาลคือกษัตริย์มีอำนาจมากจึงยึดเอาที่ดินทั้งหมดเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว ราษฎรจะทำกินได้ก็ต้องเสียภาษีโดยตรง กษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดเป็นผู้กุมอำนาจทั้งค่านการ เมืองและการบริหาร เป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินมีสิทธิอย่างเด็ดขาดในการจัดการกับชีวิตและทรัพย์สินของราษฎร ราษฎรจะต้องเชื่อฟังโดยปราศจากข้อโต้แย้งใด ๆ ทั้งสิ้น³ สังคมชนิดนี้จะมี

¹ เล่มเดียวกัน, หน้า 12.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 280 - 290.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

ชนชั้นอยู่เพียง 2 ชั้นเท่านั้นคือ ชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง ชนชั้นผู้ปกครองได้แก่ กษัตริย์ พระราชวงศ์ และขุนนาง ซึ่งเป็นชนชั้นที่มีเกียรติ มีอำนาจ และมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าสามัญชน

ทฤษฎีของวิโตโฟเกล นั้น ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในฐานะที่เสนอทฤษฎีสังคมพลังน้ำ อย่างไรก็ตาม วิโตโฟเกล เองก็มีข้อผิดพลาดขั้นพื้นฐานในทฤษฎีของเขา คือ เมล็ดเลยที่จะแยกแยะความแตกต่างระหว่างสมมุติฐาน 2 ประการคือ ประการแรก การลดประธานชนาภิใหญ่ ก่อให้เกิดความจำเป็นต้องใช้ระบบอำนาจรวมศูนย์เด็ดขาด (Despotism) ประการที่ 2 ระบบอำนาจรวมศูนย์เด็ดขาดในเหตุการณ์เป็นผลมาจากการเกษตร ซึ่งอาศัยการลดประธานชนาภิใหญ่ ความสับสนดังกล่าวทำให้เขาจัดรัสเซียและตุรกีเป็นสังคมพลังน้ำ ทั้ง ๆ ที่ประเทศทั้งสองไม่ได้มีการลดประธานชนาภิใหญ่ในการเกษตร ดังนั้นการกล่าวจากระบบอำนาจรวมศูนย์เด็ดขาดในเหตุการณ์เป็นผลมาจากการเกษตรจึงต้องอาศัยการลดประธานจึงไม่ถูกต้อง¹

สำหรับสังคมไทยนั้น ดร.ชัยอนันต์ ได้ใช้ทฤษฎีสังคมพลังน้ำเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์สภาพสังคมอย่างน่าสนใจ ดร.ชัยอนันต์ ชี้ว่า สังคมพลังน้ำมีในไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่เป็นสังคมพลังน้ำขั้นต้น กล่าวคือเป็นสังคมที่มีระบบการผลิตอาศัยการเก็บกักน้ำน้อย รัฐเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการลดประธานน้อย การเพาะปลูกและการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกชาวนาเอง เป็นผู้ดำเนินการ เป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองและผู้ถูกปกครองอย่างใกล้ชิดแบบหัวหน้าชุมชนใหญ่ไม่ซับซ้อนมากนัก²

¹ Stanislov Andreski, Elements of Comparative Society (London : Weidenfeld and Nicolson, 1964), p. 166 .

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

และแม้ว่าจะมีการซุกคดลงขึ้นมากมายในสมัยอยุธยา สังคมในสมัยนี้ก็ยังคงเป็นสังคมพลังน้ำขึ้นต้น เพราะคลองที่ซุกขึ้นนั้นใช้ประโยชน์ในการคมนาคมมากกว่าการชลประทาน อย่างไรก็ตาม ระบบการปกครองก็เริ่มสลับซับซ้อนมากกว่าสมัยสุโขทัย มีการจัดการปกครองหัวเมืองเป็นชั้นต่าง ๆ มีทำเนียบศักดินา ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลต้องทำสงครามอยู่ตลอดเวลามากกว่าที่จะเกิดจากการชลประทาน¹ ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ ข้าราชการกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ แต่ถึงกระนั้นการปลูกข้าวก็ยังคงอาศัยพลังน้ำตามธรรมชาติ และการลงแรงของชาวนามากกว่าที่รัฐจะเข้าไปลงทุนช่วยเหลือโดยตรง จริงอยู่รัฐบาลได้เริ่มลงมือซุกคดลงเพื่อบุกเบิกพื้นที่การเพาะปลูก แต่ก็ทำได้เพียงบางแห่งและยังมีโคลงทุนทำเขื่อนขนาดใหญ่ที่จะเพิ่มผลผลิตในพื้นที่เพาะปลูกเดิม หากยังคงใช้วิธีการขยายพื้นที่ที่การเพาะปลูกใหม่ โดยให้ราษฎรลงแรงซุกคดลงและให้กรรมสิทธิ์ที่ดิน ตลอดจนยกเงินค่าเช่าที่จะต้องเสีย 3 ปีแรก² ควบเหตุนี้สังคมสมัยรัตนโกสินทร์จึงยังคงเป็นสังคมพลังน้ำแบบธรรมชาติที่มีการใช้พลังน้ำแบบสร้างทำน้อยมาก กล่าวได้ว่าอยู่ในขั้นตอนของการพัฒนาจากสังคมพลังน้ำขึ้นต่ำไปสู่สังคมพลังน้ำที่สลับซับซ้อน³ ส่วนระบบการปกครองนั้นถึงแม้จะมีการปรับปรุงให้รัดกุมและสลับซับซ้อนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เป็นการปรับปรุงที่เกิดขึ้นจากพลังภายนอก⁴ มากกว่าที่จะเกิดจากระบบการชลประทานเป็นสำคัญ คร. ชัยอนันต์ ซึ่งให้เห็นอีกว่า แมว่าพื้นที่การเพาะปลูกของไทยจะเดือดร้อนขาดการอาศัยพลังน้ำตามธรรมชาติมากกว่าที่จะต้องใช้พลังน้ำแบบสร้างทำ การเอาโรคเอาเปรียบระหว่างชนชั้นก็เกิดขึ้นได้ และเกิดในระดับรุนแรงมากกว่าสังคมศักดินายุโรปเสียอีก ทั้งนี้เนื่องจากผู้ผลิตในสังคม เช่นนี้จะถูกเรียกภาษีจากรัฐเพื่อเป็นการตอบแทนที่ได้รับการคุ้มครองจากรัฐในการรักษาความสงบในสังคม โดยที่ผู้ผลิตไม่ได้รับประโยชน์ตอบแทนจากรัฐในการช่วยพัฒนาการผลิตมากเกินไป เพราะรัฐไม่ต้องเข้ามาจัดการซุกคดลงเพื่อ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 98 - 100.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

การชลประทานโดยตรง เนื่องจากสภาพพื้นที่การเพาะปลูกเอื้ออำนวยต่อการอาศัย
พลังน้ำตามธรรมชาติอยู่แล้ว รัฐจึงสามารถนำรายจ่ายที่ควรใช้ในการพัฒนาการ
เพาะปลูกไปใช้ในกิจการอื่นเช่น สร้างวัง วัดวาอาราม ป้อมค่าย ตลอดจนการทำ
สงคราม¹ คร. ชัยอนันต์ ยังได้อธิบายต่อไปอีกว่า สภาพความเป็นอยู่ของสามัญชน
ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาตกอยู่ภายใต้ระบบการปกครองที่เคร่งครัดและ
มีอันตรายอย่างรุนแรง รัฐบาลใช้วิธีการลงโทษและสอบสวนอย่างรุนแรงเพื่อสร้าง
ความหวาดกลัวให้กับราษฎร เช่น จารีตนครบาล เป็นต้น ดังนั้นสภาพความเป็นอยู่ของ
ราษฎรจึงถูกควบคุมอย่างเข้มงวด ต้องยอมรับสภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง และ
เชื่อฟังผู้ปกครองอย่างเต็มที่โดยไม่คัดค้านอย่างใดทั้งสิ้น² ไม่ว่าจะคำสั่งของผู้ปกครอง
จะถูกต้องและตั้งอยู่บนพื้นฐานของความชอบธรรมหรือไม่ก็ตาม

แนวความคิดของ คร. ชัยอนันต์ ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการอย่าง
กว้างขวาง คร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสนธิ สัมครการ ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า
สังคมไทยไม่ใช่สังคมพลังน้ำตามแนวความคิดของวิกโตเฟเกด³ เพราะสังคมภาคกลาง
ของไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ป่าน้ำตามธรรมชาติค่อนข้างเพียงพอ จึงไม่จำเป็นที่จะต้อง
มีการจัดการชลประทานขนาดใหญ่จากส่วนกลาง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55 - 60.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 88 - 90.

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา "บทวิจารณ์หนังสือศักดินาไทยกับพัฒนาการสังคมไทย"
ชัยอนันต์ สุมทวณิช, เรื่องเดิม. และสนธิ สัมครการ, วิจารณ์หนังสือ "ศักดินา-
ไทยกับพัฒนาการของสังคมไทย", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 14 ฉบับที่ 1: มิ.ย. -
ส.ค. 2519, หน้า 144 - 145.

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ Gehan wijeyewardene ซึ่งใช้ทฤษฎีสังคมพลังน้ำ วิจัยสภาพสังคมไทย ซึ่ง เขาสรุปผลงานของเขาในบทความชื่อ Hydraulic Society in Contemporary Thailand ? ว่าการขุดคลองในประวัติศาสตร์ไทยเท่าที่ผ่านมา นั้น ขุดขึ้นเพื่อการเกษตร คมนาคม และการขนส่ง เขาย้ำว่าสภาพสังคมของไทยเท่าที่ผ่านมา นั้นเป็นสังคมพลังน้ำ แต่ไม่ใช่เป็นอำนาจรวมศูนย์เด็ดขาดตะวันออก (Oriental Despot) ¹ ซึ่งแย้งกับทฤษฎีของวิกิโฟเกล ที่บอกว่า สังคมพลังน้ำไม่เคยนำไปสู่ระบบอำนาจรวมศูนย์เด็ดขาดตะวันออก

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า การใช้ทฤษฎีสังคมพลังน้ำมาวิเคราะห์สภาพสังคมไทยนั้นทำได้ไม่รัดกุมนัก เพราะการขุดคลองของไทยไม่ใช่ขุดขึ้นเพื่อการชลประทาน แต่ขุดขึ้นเพื่อการคมนาคมและขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อให้ชาวนาสามารถเข้าไปถึงพื้นที่เพาะปลูกและลำเลียงผลผลิตมาสู่ตลาดได้สะดวก เกี่ยวกับเรื่องนี้ทั้งโฮเคและทานาเบ้ต่างก็เห็นว่า คลองขุดของไทยนั้นไม่ใช่ขุดขึ้นเพื่อการชลประทานที่แท้จริง เพราะคลองที่ขุดนั้นจะส่งน้ำเข้าไปในนาได้ก็เมื่อน้ำในแม่น้ำหนุนมาท่วมเท่านั้น ซึ่งเรียกว่า inundation canal ² นอกจากนี้แล้วการขุดคลองของไทยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพาะปลูกนั้นไม่ใช่ดำเนินการโดยรัฐเป็นสำคัญ รัฐเป็นเพียงผู้คอยส่งเสริมให้เอกชนดำเนินการ โดยได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นเครื่องตอบแทน ความพยายามของ ดร. ชัยอนันต์ ที่จะชี้ให้เห็นลักษณะของอำนาจรวมศูนย์เด็ดขาดของกษัตริย์ในสังคมไทย นับเป็นการเริ่มแนว

¹ Gehan Wijeyewardene, "Hydraulic Society in Contemporary Thailand ?", Robert Ho and E.C. Chapman (ed), Studies of Contemporary Thailand, (Canberra: Australian National University, 1973), P.9๙.

² หจช. ร. 5 กษ 9/5 รายงานการทศน้ำ——, เรื่องเดิม, หน้า 27. และวิชากรู ทานาเบ้, เรื่องเดิม, หน้า 87.

ทางใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย แต่ว่าการที่ ดร. ชัยอนันต์ นำเอาลักษณะสังคมพลังนำมาอธิบายซึ่งดูคล้ายกับว่าเป็นต้นเหตุของระบบอำนาจรวมศูนย์เค็ดชากใน เมืองไทยนั้น ทำให้เกิดความสับสนได้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้เขียนเห็นด้วยกับ ดร. ฉัตรทิพย์ ที่กล่าวว่า การอธิบายระบบการผลิตแบบเอเชีย ควรจะใช้ลักษณะเศรษฐกิจสังคมของ หมู่บ้านตามทัศนะของมาร์กซ์ จะเหมาะสมและรัดกุมกว่าใช้สังคมพลังนำอธิบาย¹

อย่างไรก็ตามการชุกคดองเพื่อให้ราษฎรใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเข้าไปบุกเบิก ที่ว่างเปล่าให้เป็นที่น่าขึ้นนั้น รัฐบาลประสบความสำเร็จอย่างดี ในช่วงปี พ.ศ. 2413 ถึง 2423 การชุกคดองทำให้พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น 296,480 ไร่ ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2431 - 2447 พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นอีก 1,017,525 ไร่ หมายความว่าพื้นที่เพาะปลูก ที่เพิ่มขึ้นเพราะการชุกคดองในช่วงที่สองนี้เป็นถึงสามเท่าของช่วงที่หนึ่ง ในขณะที่เดียวกัน ผลผลิตข้าวจากพื้นที่ว่างคดองชุกสูงขึ้นมา 744,456 หาบ ในช่วงแรกเป็น 2,482,741 หาบ ในช่วงที่สอง ในอีกด้านหนึ่งเมื่อพิจารณาในแง่ของการกระจายรายได้ไปสู่ราษฎร แล้ว ราษฎรไม่ประสบความสำเร็จมากนักเพราะกรรมสิทธิ์ในที่ดินยังคงตกอยู่ในมือของชนชั้น สูงได้แก่ เจ้านาย ขุนนางและผู้มีทรัพย์สิน คนกลุ่มนี้จะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริง จากนโยบายพัฒนาที่ดินโดยการชุกคดอง แต่ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ต้องเช่าที่ทำกินจากชนชั้นสูงทำให้ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบต่าง ๆ นานาจากเจ้าของที่ดิน ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดช่องว่างของความแตกต่างในเรื่องทรัพย์สิน

ลักษณะของระบบเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้น ยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนักจนถึง ปัจจุบันนี้ เห็นได้ว่าพื้นที่การเพาะปลูกในเขตที่ราบภาคกลางยังมีภาวะการเช่าทำสูงอยู่ มากและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ เห็นได้ชัดเมื่อพิจารณาพื้นที่ทำนาในเขตโครงการ รั้งสิติโดยเฉพาะจังหวัดปทุมธานี พื้นที่การทำนาเฉพาะส่วนที่ผู้ทำกินเป็นผู้เช่าซึ่งไม่มีที่ดิน ของตนเองเลยสูงถึง 57.4 % ในปี พ.ศ. 2510 - 2511 (ผลการวิจัยภาวะการถือ ครองที่ดินของเกษตรกรในจังหวัดภาคกลาง พ.ศ. 2510 - 2511 ของ กรมพัฒนาที่ดิน)

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เรื่องเดิม.

แสดงว่าสภาพความเป็นอยู่ของชาวนาไทยยังมีความยากลำบากอยู่เช่นเดิม รัฐบาลก็
 ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวนี้เป็นอย่างดีและได้พยายามแก้ไขอยู่เรื่อยมา แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ
 มากนัก

จากที่กล่าวมาชี้สรุปได้ว่า คลองขุดในประเทศไทยขุดขึ้นเพื่อการคมนาคม
 เป็นสำคัญไม่ใช่เพื่อการชลประทาน ฉะนั้นการพยายามใช้ทฤษฎีสังคมพลังน้ำอธิบายระบบ
 เศรษฐกิจการเมืองไทยจึงขัดกับข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามคลองขุดก็มี
 ส่วนสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของไทยอยู่มาก ระบบการขุดคลองและการจับจองที่ดินยัง
 เปิดโอกาสให้ชนชั้นสูงผูกขาดการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ในขณะเดียวกันคลอง
 ขุดก็เพิ่มความสามารถในการผลิตข้าวเพื่อการค้าได้มากขึ้น

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้น

1.1 เอกสารที่ยังมีใ้ค้มีการตีพิมพ์

(1) เอกสารตัวเขียนของหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

1. จกหมายเหตุ รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 117 พระบรมราช-
โองการเรื่องพระราชทานบำนาญพระราชนัดบ้าน เรือ่น นา
สวน

(2) เอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

1. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ (กษ)

ณ.1/10 เรื่อง เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการทางเกษตร และการ
เพาะปลูก รายงานประชุมการสำเร็จราชการรักษาพระนคร
19 เม.ย. ร.ศ. 126

ณ.1/11 เรื่องถวายรายงาน มร. โทมัสวันเคอร์ไฮเด ว่าด้วยการทำ
รถไฟสู่การชุกคดองไม้ไค้ 20 พ.ค. - 27 ก.ค. ร.ศ.
126

ณ.1/14 เรื่องเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการทางเกษตร และการ
เพาะปลูก

กษ.3/4 พระราชดำรัสในพระราชพิธีเปิดคลองรังสิตประยูรศักดิ์
5 ก.ค. ร.ศ. 115

กษ.3.1/7 เรื่องพระยาบรรพาสิงหนาท (เจก) ขอพระบรมราชานุญาตชุก
คดองนา ตำบลหังเกาะใหญ่ ปล่อยกแม่น้ำสุพรรณ มีเรื่องต่อ
จนถึงพระยาบรรพาส (ปัด) มุตร ทำการต่อ จนเกิดความกับ
พระกริชาพล และพระอาทิตย์ 21 พ.ย. ร.ศ. 111 - 28
ม.ค. ร.ศ. 125

กษ.3.1/8 พ.ร.บ. ตรวจรังวัดนา

- กษ.3.1/9 เรื่องความคิดเรื่องอุกหนุ่นการนา 7 ก.ค. ร.ศ. 118
- กษ.3.1/10 เรื่องรายงานพระยามหาโยธาสำรวจนา ตำบลคลองประเวศ
ร.ศ. 119
- กษ.3.1/11 พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในงานเปิดการแสดงกลีกรรรมและพาณิชยกรรม 18 เม.ย.
ร.ศ. 129
- กษ.3.1/11 เรื่องพวกลาวไม่ลงมาทำนาในทุ่งหลวง และเรื่องคนอพยพออก
จากทุ่งหลวง 10 - 20 พ.ค. ร.ศ. 125
- กษ.3.1/11 แมนเมอร์แรนคัม การที่จะแก้ไขการทำงานที่เสื่อมทรามให้กลับ
เจริญดีขึ้นของเจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ 29 ค.ค. ร.ศ.
129
- กษ.3.1/12 เรื่องชานาจะกู้เงินรัฐบาล และความคิดเห็นที่จะคิดทำรุงนถ
18 ส.ค. - 6 มี.ค. ร.ศ. 128
- กษ.3.1/13 รายงานตรวจที่นาต่าง ๆ ของพระองค์เจ้าสายสมนิทวงศ์ และ
พระยาวิเศษโกชนา 12 ก.ย. - 22 ต.ค. ร.ศ. 128
- กษ.3.2/2 เรื่องเก็บเงินค่านาในกรุงและหัวเมือง และเรื่องเร่งเงินค่านา
ที่ต่าง 14 ก.ย. ร.ศ. 108 - 23 ม.ค. ร.ศ. 111
- กษ.3.2/9 เรื่องราษฎรร้องเรื่องราวเรื่องเงินค่านา และเรื่องที่ดินที่ริบ
เป็นของหลวง แจ้งความให้ชานาตั้งปวงทราบเรื่องลดเงิน
และคืนเงิน ค่าธรรมเนียมตราจอง
- กษ.3.2/10 เรื่องเก็บเงินค่านาณฑลต่าง ๆ
- กษ.3.2/27 หนังสือราชการกระทรวงนครบาล ร.ศ. 116 เรื่องเก็บเงิน
ค่านา และเรื่องต่าง ๆ เล่ม 1.
- กษ.3.2/31 เรื่องเก็บเงินค่านาณฑลต่าง ๆ 1 เม.ย. ร.ศ. 118 -
28 มี.ค. ร.ศ. 129

- กษ.3.2/33 เรื่องยกเว้นเก็บเงินค่านา 30 มี.ค. ร.ศ. 119 -
27 เม.ย. ร.ศ. 129
- กษ.3.3/3 เรื่องราวหม่อมเจ้าหญิงสว่างวงศ์ในพระองค์เจ้าภานุมาศ
เรื่องทีนาคลองแสนแสน คำบลศาลาแดง ก.ย. ร.ศ.
111 - 3 มี.ย. ร.ศ. 112
- กษ.3.3/5 เรื่องหลวงโลกธิป ขุนเทพยากร ขอพระราชทานทีนาคหลวง
คำบลแสนแสน หัวหมาก แขวงกรุงเทพ 15 มี.ค. ร.ศ.
111 - 22 มี.ค. ร.ศ. 114
- กษ.3.3/6 เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะพระองค์เจ้าศรีวิไลย และพระองค์
สุวรรณภักดิ์ และเจ้าจอมมารคาแพ ขอพระราชทานทีนาคำบล
คลองเปรี้ง 2 เม.ย. ร.ศ. 112
- กษ.3.3/24 เรื่องการออกโฉนด และข้อบังคับการหลวงท่ามที่คืน และว่า
ด้วยการสำรวจทีนาคลองรังสิต
- กษ.3.3/26 เรื่องนาหลวงในมณฑลต่าง ๆ
- กษ.3.3/30 เรื่องทีนาคของเจ้าจอมมารคาโฉนดคำบลคลองรังสิต
- กษ.3.3/31 เรื่องทีนาคในคลองมหาสวัสดิ์ 14 พ.ค. ร.ศ. 121 -
7 มี.ย. ร.ศ. 122
- กษ.4.1/3 พ.ร.บ. ที่คืน ร.ศ. 110
- กษ.4.2/2 รายงานข้าหลวงเกษตรจัดการที่คืน ร.ศ. 122
- กษ.4.4/7 สำรวจทีนาคลองประเวศ และประกาศออกตราจอง
28 ก.ค. ร.ศ. 117 - 13 ม.ค. ร.ศ. 117
- กษ.4.4/14 พระราชบัญญัติออกตราจองที่คืนชั่วคราว
- กษ.4.5/6 รายงานมิสเตอร์ไฮล์ เรื่องอัตราค่าอากรที่คืน 3 ธ.ค.
ร.ศ. 121 - 12 ธ.ค. ร.ศ. 121
- กษ. 5/10 เรื่องขอชุกทุ่งนครนายก
- กษ.9/2 เรื่องพระหัตถ์สารไปตรวจเรือเข้าออกที่ประตูน้ำจุฬาลงกรณ์

- กบ.9/8 เรื่องการเบิกจ่ายเงินกรมคลอง 15 มิ.ย. - 30 ม.ค.
ร.ศ. 125
- กบ.9.1/1 ข้อบังคับต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ในการขุดคลอง และความเห็น
ที่จะจัดการเรื่องที่ดิน 30 มิ.ย. ร.ศ. 115
- กบ.9.1/4 พระราชบัญญัติรักษาคคลองและทำนบ ร.ศ. 120
- กบ.9.1/5 เรื่อง พ.ร.บ. รักษาทำนบและรักษาคคลอง 13 ก.ย.
ร.ศ. 121 - 12 ส.ค. ร.ศ. 129
- กบ.9.1/6 เรื่องร่างประกาศว่าด้วยผู้ที่จะขุดคลองน้ำต่าง ๆ
- กบ.9.1/14 พระราชบัญญัติรักษาคคลองและทำนบ
- กบ.9.2/1 การขุดคลองเจดีย์บูชา 29 พ.ค. ร.ศ. 107
- กบ.9.2/2 ขออนุญาตขุดคลองตำบลบ้านชนมจีน แขวงกรุงเก่า
20 ส.ค. ร.ศ. 108 - 9 ก.ย. ร.ศ. 108
- กบ.9.2/3 เรื่องปิดจัดกันน้ำเก็บ 28 เม.ย. ร.ศ. 108 - 9 ก.ย.
ร.ศ. 117
- กบ.9.2/3 เรื่องขออนุญาตขุดคลองตำบลต่าง ๆ 18 ก.ย. ร.ศ.
108 - 11 ต.ค. ร.ศ. 111
- กบ.9.2/14 พระยามหาโยธา ขออนุญาตขุดคลองตำบลทุ่งโหลง คลอง
นครเนื่องเขตต์
- กบ.9.2/20 หลวงปฏิบัติขี้แจงเรื่องขุดคลองรังสิตไม่ตรงมาแต่เดิม
10 - 12 พ.ย. ร.ศ. 114
- กบ.9.2/33 ขุดคลองเจดีย์บูชา 16 ต.ค. ร.ศ. 120 - 6 เม.ย.
ร.ศ. 126
- กบ.9.2/40 หนังสือรายงานของเจ้าพระยาเทเวศกราบบังคับมเหตุในหลวง
8 ต.ค. ร.ศ. 121
- กบ.9.2/41 เรื่องเรียกเงินค่าขุดคลองประเวศบุรีรมย์

- กษ.9.2/43 ชุคคลองไผ่สิงโต คลองพระราชดำริห์ 2 ม.ค. ร.ศ.
122 - 19 ก.ย. ร.ศ. 124
- กษ.9.2/46 ประกาศกระทรวงเกษตรราธิการ เรื่องซ่อมคลองแสนแสบ
ประกาศเมื่อ ร.ศ. 124
- กษ.9.2/48 รายงานมิสเตอร์โธมัสจันเกอร์ไฮเค
กษ.9.2/58 เรื่องคลองมะขามเฒ่าเนื่องสุพรรณบุรี
- กษ.9.2/59 คลองตลิ่งกรุงเกษม คลองถนนตรง คลองภาษีเจริญ -
ดำเนินสะดวก คัดมาจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ 4
เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ เรียบเรียง
- กษ.9.3/6 เรื่องมิสเตอร์อินเนลส์มีความเห็นในเรื่องอิริเกชั่น ควรจะทำ
ตามแบบอินเดียนและอียิปต์
- กษ.9.3/18 เรื่องบิกท้านบในท้องทุ่งหลวง แลท้านบแม่น้ำป่าสัก ลำน้ำ
ลพบุรี เพื่อเลี้ยงคนชาวในนาฝั่งตะวันออก
- กษ.9.3/22 เรื่องฎีการาชฎรร้องว่าน้ำท่วมไร แลความเห็นที่จะจัดการ
แก้ไข
- กษ.9.4/1 บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
- กษ.9.4/2 Scheme of Irrigation in Siam ของ มิสเตอร์
โยกิม แกรซ เป็นหนังสือในเอกสารเรื่องส่งสมัคค่าอชิบาย
เรื่องการชุกคลองแลคูนาสยาม 26 พ.ย. ณ.ศ. 121
- กษ.9.4/3 เรื่อง ค่าธรรมเนียมประคูนน้ำในคลองของบริษัท ปี ร.ศ.
115 22 พ.ย. ร.ศ. 115 - 24 พ.ย. ร.ศ. 116
- กษ.9.4/4 เรื่องรายงานการชุกคลองของบริษัท 4 มิ.ย. ร.ศ. 117 -
28 เม.ย. ร.ศ. 118
- กษ.9.4/6 ทอบพระราชหัตถ์เลขา เรื่องบริษัทชุกคลองกล่าวโทษกระทรวง
เกษตร และจะขอคืนการอนุญาตชุกคลอง แลขอให้รับทรัพย์
สมบัติของบริษัทควย ((9 พ.ค. ร.ศ. 119 - 29 มิ.ย.
ร.ศ. 119)

- กษ.9.4/8 ข้าราชการกองแยกออกตราจองนำให้แก่บริษัท 20 ส.ค.
ร.ศ. 119 — 9 ก.พ. ร.ศ. 119
- กษ.9.4/9 หนังสือทราสารต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวแก่บริษัทชุกคลองแลคูนา
สยาม ทางกระทรวงเกษตรราธิการ
- กษ.9.4/10 บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามขอพระบรมราชานุญาตชุกคลองใน
ทุ่งหลวง
- กษ.9.4/11 เรื่องบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามขอชุกคลองตำบลทุ่งสีสะเกระบือ
- กษ.9.4/13 บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามขอพระบรมราชานุญาตชุกคลองใน
ทุ่งฝั่งตะวันตก
- กษ.9.4/14 บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามขอพระบรมราชานุญาตชุกคลองใน
ทุ่งฝั่งตะวันออก 19 พ.ย. ร.ศ. 123 — 4 มี.ค. ร.ศ.
125
- กษ.9.4ก/3 สำเนาชี้แจงของบริษัท 22 ส.ค. ร.ศ. 113 — 19 พ.ค.
ร.ศ. 114
- กษ.9.4ก/17 รายงานกรรมการตรวจคัดสินเรื่องคดีที่นา 28 ม.ค. ร.ศ.
114 — 5 พ.ย. ร.ศ. 115
- กษ.9.4ก/35 ความบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
- กษ.9.4ก/38 เรื่องบริษัทชุกคลองแลคูนา ปี ร.ศ. 116
2. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตร (เอกสารเก่าของกระทรวงเกษตร
ซึ่งออกกฎหมายเหตุแห่งชาติยังไม่ได้จัดระบบใหม่)
- กษ. แผนกรมคลอง แผ่นที่ 2/10 พระยาบรรณาสึงหนาวา ขอนุญาตชุก
คลองต่อ คลองพระยาบรรณาสึงหนาวา ตำบลบางปะกอก หลังเกาะใหญ่
แขวงกรุงเก่า ร.ศ. 118
- กษ. แผนกรมคลอง แผ่นที่ 2/11 เรื่องเจ้าพระยาเทเวศร์ตรวจที่ดินท้อง
ทุ่งฝั่งตะวันตก ซึ่งจะชุกคลอง ร.ศ. 118

- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 2/14 เรื่องร่างประกาศห้ามการชุกคดอง
ร.ศ. 119
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 2/15 เรื่องกรมเกษตรกร ยื่นรายงานตรวจ
คดองพระราชพิณ ค่ำลบางบัวทอง ร.ศ. 119
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 2/17 เรื่องมณฑลนครไชยศรี ขอให้ชอมคดอง
เจดีย์บูชา แลคดองมหาสวัสดิ์
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 2/18 เรื่องมิสเตอร์เบนเนค ชี้แจงราคาชุก
คดอง ร.ศ. 119
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 2/28 เรื่องบริษัทชุกคดองทุ่งคีสะเกระบือ
ร.ศ. 120
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 3/39 เรื่องมิสเตอร์โตมัน วันเตอร์ไฮเค
ยื่นรายงานการตรวจคดอง ร.ศ. 121
- กษ. แผนกบริษัท แพ้ที่ 3/40 เรื่องบริษัทชุกคดองขอขึ้นราคาที่ดินตาม
ลำคดองตามลำคดองซอยฝั่งเหนือ คดองรังสิต เป็นไร่ละ 4 บาท
ร.ศ. 119
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 3/52 เรื่องกระทรวงเกษตรของงบประมาณ
กรมรถไฟมาจากกระทรวงโยธา เทียบที่จะกะเงินสำหรับกรมคดอง
ร.ศ. 121
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 3/63 เรื่องกระทรวงเกษตร อยากทราบ
เงินคกชุกคดองนราภิรมย์ไคโอนเอาเงินประเภทใดไปใช้ ร.ศ. 121
- กษ. แผนกบริษัทชุกคดอง แพ้ที่ 4/49 เรื่องบริษัทชุกคดองร้องว่ามีชุก
คดองในทุ่งหลวงฝั่งตะวันตก แม่น้ำเจ้าพระยาหลายราย ร.ศ. 119
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 4/67 เรื่องกรมคดองชุกคดองคำเนินสวก
คดองไคสิงโค คดองริมโรงเรียนราชวิทยาลัย ร.ศ. 121
- กษ. แผนกกรมคดอง แพ้ที่ 5/68 เรื่องพระราชบัญญัติรักษาคดอง
ร.ศ. 122

- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 6/119 เรื่องมณฑลนครไชยศรีบอกเรื่อง
หม่อมเจ้าชายเล็กจะชุกคลังต่อคลังพระยาบรรณมาทูลเหนือ
ศาลคนเคี้ยว ร.ศ. 122
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 9/165 เรื่องขอมคลังแสนแสน แลทำประตู
ประมุขวัน ทาไซ บางขนาก บางเห็บ ร.ศ. 122
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 9/166 เรื่องกรมคลังยื่นรายงานว่าด้วยการ
ชุกคลัง ร.ศ. 122
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 10/169 เรื่องคิดจะขอมคลังเจดีย์บูชา
แลคลังวังศาล คลองทาศา คลองมหาสวัสดิ์ ร.ศ. 122
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 14/266 เรื่องกระทรวงเกษตรขอพระบรม-
ราชานุญาตแก้ตราเก็บเงินค่าธรรมเนียม เรื่องคลังภาษีเจริญ
แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกการเก็บเงินค่าธรรมเนียม เรื่อง
คลังภาษีเจริญ คำเนินสวาก ร.ศ. 123
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 16/343 เรื่องบริษัทขออนุญาตเปิดประตูน้ำ
บริษัทสมบูรณ์ ร.ศ. 123
- กษ. แผนกบริษัท แฟ้มที่ 29/1281 เรื่องบริษัทไม่ชุกขอมคลังต่าง ๆ
ตามพระบรมราชานุญาตแลสัญญา ร.ศ. 129
- กษ. แผนกบริษัทชุกคลังong แฟ้มที่ 30/1294 เรื่องประกาศเรื่องยกการงาน
บริษัทชุกคลังong ซึ่งสิ้นอายุแล้วไปรวมอยู่กระทรวงเกษตรธิการ
พ.ศ. 2458
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 34/791 เรื่องประหัดของคลังongต่าง ๆ
ร.ศ. 128
- กษ. แผนกกรมคลังong แฟ้มที่ 39/897 เรื่องกรมคลังongยื่นรายงานการชุก
คลังong ณ ที่ตำบลต่าง ๆ จำนวนสัก 130
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 85/3800 หลวงแพ่งขอตั้งนามคลังongที่ขออนุญาตชุก
แลขอตราจองที่นาริมฝั่งคลังongนั้นด้วย

- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 85/3802 ชุคคลองหลวงแพ่ง ร.ศ. 109
- กบ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 85/3805 พระราชาพินดขออนุญาตชุกคลอง
บางบัวทอง ร.ศ. 109
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 85/3811 พระยาบรรพาสิงหนาท ขออนุญาตชุก
คลองตำบลบางปะกอก แขวงกรุงเก่า ร.ศ. 111
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 85/3812 พระยาบรรพาสิงหนาท ขอชุกคลอง
บางปะกอกหลังเกาะใหญ่ ร.ศ. 117
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 85/3821 ขออนุญาตชุก
คลอง ตำบลเหี้ย แขวงเมืองสมุทรปราการ ร.ศ. 115
- กบ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 86/3825 ชุคเทพเสนาขออนุญาตชุกคลอง ร.ศ.
116
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 86/3828 พระราชาพินดขชุกคลองบางบัวทอง
แขวงนนทบุรี ร.ศ. 117
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 86/3833 บริษัทที่แจ้งความเห็นในการชุกคลอง
ร.ศ. 111
- กบ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 86/3836 บริษัทชุกคลองขออนุญาตชุกคลองแยก
ฝั่งใต้ คลองรังสิต ร.ศ. 112
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 86/3844 จำหน่ายที่นาของบริษัท ร.ศ. 117
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3967 สำหรับคลองบริษัท ร.ศ. 115
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3971 บริษัทชุกคลอง เฉพาะเรื่องประคู้น้ำ
ร.ศ. 116
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3973 เรื่องคลองรังสิต ร.ศ. 116
- กบ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3974 เรื่องบริษัทชุกคลอง เฉพาะเรื่องคลอง
ซอย ร.ศ. 116
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3975 บริษัทชุกคลองแลคูนา ร.ศ. 116 -

- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3976 บริษัทชุกคดองแลคยูนา เกี่ยวเรื่อง
คดองเปรมประชากร ร.ศ. 116
- กษ. หนังสือเก่า แฟ้มที่ 91/3978 บริษัทชุกคดอง เฉพาะเรื่องขอจำหน่าย
ที่คดอง 6 วา ร.ศ. 116

3. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงนครบาล (น)

- 1 น 3.2ก/12 รายงานนายพันโทพระฤทธิจักรกำจร ผู้ว่าราชการเมือง
ธัญบุรี ร.ศ. 121
- 1 น 3.2ก/24 จดหมายเหตุเรื่องสร้างเมืองธัญบุรี ร.ศ. 121
- 1 น 3.2/36 ส่งแควความของสวามายร้อยควบคุมสวามารับจ้างในแขวง
เมืองธัญบุรี ร.ศ. 123
- 1 น 41.1/40 ทหารเรือคนลาวจากเมืองอุบลมารับจ้างทำในบริเวณ
คลองรังสิตกลับขึ้นไปเมืองเสียมราฐราชการไม่ทันต้องถูกปรับ
ร.ศ. 126
- 1 น 41.1/214 พระยาวิเศษโภชนา ไปตรวจการเพาะปลู๊กและสืบสวนลูก
จ้างทำนาแลทำน้ำ ร.ศ. 128
- 1 น 41.1/204 รายงานการปรับปรุงระบบคลองรังสิตของไฮแล ร.ศ.
127

4. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงเกษตร (กษ.)

- กษ. 1/3 เรื่องแสดงกลสิกรรมเฉพาณิชยกรรมในประเทศสยาม
- กษ. 1/6 แมมเมอแรนคัม การแก้ไขการทำนาที่เสื่อมทรามให้กลับ
เจริญดีขึ้น ของเจ้าพระยาวงษานุพัชร์ ร.ศ. 129
- กษ. 1/6 การปฏิบัติพระราชประสงค์ ผู้จัดการบริษัทเรียนเจ้าพระยา
วงษานุพัชร์ 18 มี.ค. ร.ศ. 129

- กษ. 1/8 ออกหนังสือพิมพ์รายเดือน นอกข่าวการกสิกรรม ทัศนกรรม และพาณิชย์การ ให้ชื่อว่า "ประกอบกสิกรรม"
- กษ. 1/12 รายงานตรวจการเพาะปลูกของประเทศสยาม ของเจ้าพระยาวงษาอนุพัทธ์ 17 ก.ย. 2454
- กษ. 5/4 เรื่องพงศาวดารของบริษัทคลองแสนห้วยสยาม
- กษ. 5/6 หนังสือมีสเตอร์โฮมวันเกอร์ไฮเค เจ้ากรมคลอง ถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ 22 ก.พ. 124
- กษ. 5/7 พงศาวดารบริษัท
- กษ. 5/8 บริษัทคลองแสนห้วยสมุทรนครนายก
- กษ. 5/9 เรื่องบริษัทคลองแสนห้วยสมุทรนครนายก
- กษ. 5/10 เรื่องบริษัทคลองแสนห้วยสมุทรนครนายก
- กษ. 5/11 บริษัทคลองแสนห้วยสมุทรนครนายก
- กษ. 5/12 เรื่องใจความในบันทึกกรมหลวงราชบุรีรา เรื่องบริษัทชุกคลองแสนห้วยสมุทรนครนายก
6. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย (ม)
ม. 17/13 หนังสือเจ้าฟ้ากรมหลวงวิสุทธิโกศลประณามการราษฎร์รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2461
7. เอกสารรัชกาลที่ 6 - 7 กระทรวงเกษตราธิการ (กษ)
กษ. 9/6 หนังสือเจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการกราบทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ นายกสภาการคลัง พ.ศ. 2471

1.2 เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

"พระราชบัญญัติรักษาคลอง ศก 121", ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 19

ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)

"พระราชบัญญัติว่าด้วยการเดินเรือในน่านน้ำสยาม", ราชกิจจานุเบกษา,

เล่ม 22 ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448)

"กฎเสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ ตั้งไว้ประกอบพระราชบัญญัติรักษา

คลอง ร.ศ. 121", ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 27 ภาค 1

ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – 2400. พระนคร: องค์การคำ
ของคุรุสภา, 2503.

_____ พ.ศ. 2401 – 2404. พระนคร: องค์การคำ
ของคุรุสภา, 2504.

_____ พ.ศ. 2405 – 2408. พระนคร: องค์การคำ
ของคุรุสภา, 2504.

_____ พ.ศ. 2408 – 2411. พระนคร: องค์การคำ
ของคุรุสภา, 2504.

ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ (รวบรวม). ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่ม 7, 8, 9, 10, 11, และ 20. พระนคร: โรงพิมพ์เคลิเมล์
2478.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาก).

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท พระยาภาณุโฆ

ราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร) ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส

2 มีนาคม 2502.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย). 2 เล่ม. พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2504.

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. 2 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 7.

พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516.

คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. 2 เล่ม. พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2505.

. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5.

พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2504.

พิพากรงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1.

พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2503.

. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2.

พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2504.

. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3.

2 เล่ม. พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2504.

. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4.

2 เล่ม. พระนคร: องค์การคําของคุรุสภา, 2507.

เรื่องตำนานสถานที่และวัตถุต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองพระชันษา เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2468.

พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสกข์ประพาสมณฑลราชบุรี ร.ศ. 128. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมอาบ ค.จ. ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ สุสานเมรุ วัดเทพศิรินทราวาส 21 ธ.ค. 2504.

กลอนไคอริทิมทราบตามเสด็จไทรโยค โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี และ
กลอนนารีรมย์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้า
 อมรสมานลักษณ์ กิติยากร ต.จ. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัด
 เพ็ชรรัตนาราวาส 11 กันยายน 2511.

รายงานกรมหลวงดำรงฯ ไปตรวจราชการมณฑลกรุงเก่าแลพิบูลโลกย์
นครสวรรค์ และรายงานระยะทางที่เสด็จ ร.ศ. 119, กรมหมื่นดำรงฯ
ไปตรวจราชการมณฑลนครไชยศรี ร.ศ. 117, รายงานกรมหลวงดำรงฯ
ไปตรวจราชการมณฑลปราจีน ร.ศ. 119 - 122. พิมพ์ในงานพระราช-
 ทานเพลิงศพ พระยาสุรยราชวรราชภัย (ศิริ วิเศษโกสิน) ณ วัดมกุฏ-
 กษัตริย์าราม 10 ก.พ. 2515

2. เอกสารชั้นที่สอง

เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. “การพัฒนาการคมนาคมทางบกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. ปรินฤญาติพันธ์การศึกษามหาบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2519

กาญจนาคพันธุ์. เมื่อวานนี้. พระนคร: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2519.
 กรมชลประทาน ก. เกษตร. ที่ระลึกในการเปิดเขื่อนเจ้าพระยา 7 ก.พ.
 2500.

กองชลประทานหลวง กรมชลประทาน ก. เกษตร. รายงานผลการขุดลอก
คลองโองอ่าง ตอนสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ถึงปากคลองบางลำภู ปี 2505.

คึกฤทธิ์ ปราโมช. สี่แผ่นดิน. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิง
 ประเสริฐ สุภกิจ (จำเริญ ไกรฤกษ์) ท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิริน
 ทราราวาส 6 มี.ค. 15.

ควอริช เวลด์ แทง สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ แปล. การปกครอง
และการบริหารของไทยสมัยโบราณ. พระนคร: โครงการตำราสังคม-
 ศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

- จาริน อัครกะโยชิน. รายงานผลของการทดลองหาจำนวนน้ำที่ใช้ในการ
ทำนา ที่สอง 1. แผนกโครงการชลประทานรังสิตเหนือ. 2495.
จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและทรัพยากร. พระนคร:
โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2514.
- ฉัตรทิพย์ นาสสุภา. พัฒนาการเศรษฐกิจไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2. แก้ไข
เพิ่มเติม พ.ศ. 2516.) พระนคร: โรงพิมพ์วิทย์ยากร, 2516.
- . ระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. พระนคร: ไทยวัฒนา
พานิช, 2512.
- . ลำดับขั้นของการพัฒนาการเมือง. พระนคร: ไทย-
วัฒนาพานิช, 2516.
- . เศรษฐกิจไทย โครงสร้าง ปัญหา และนโยบาย.
พระนคร: สมาคมเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- . ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช,
2519.
- ชិเกฮารุ ทานาเบ้. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์-
เศรษฐกิจไทย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่มที่ 2 ตุลาคม 2518 -
มกราคม 2519
- แซรวาส นีโกลาส. ประวัติศาสตร์ชนรรมชาติแห่งราชอาณาจักรสยาม
(ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร.
พระนคร: ก้าวหน้า, 2506.
- ไชยยศสมบัติ, พระยา. วิทยาศาสตร์การคลังและกฎหมายการคลัง. (พิมพ์ครั้งที่
ที่ 2) พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ศึกษากับพัฒนาการของสังคมไทย. พระนคร: นำอักษร
การพิมพ์, 2519.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352 - 2453 คำนั่งคม
(พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2519.

คำรกราชานุกาพ, สมเด็จพระยา. ความทรงจำ. พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2505.

..... . ไทยรบพม่า. (พิมพ์ครั้งที่ 5)

พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2514

..... . ลักษณะการปกครองประเทศสยาม

แต่โบราณ. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพรพรชนนกร พ.ศ. 2471.

(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์เอกพระยาสวัสดิ์โกษา (เขม สาระนาค).

..... . ตำนานหนังสือตำนานของกรมหมื่นพิเชิด
ปรีชากร และทำสวนของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ใน ลัทธิธรรมนิยม
ต่าง ๆ ภาคที่ 3, 2462.

..... . "ทรงวินิจฉัยเรื่องลำนำแมกลอง"
สาสน์สมเด็จ ฉบับ 22 ช.ค. 2481.

..... . "ทรงเล่าเรื่องแม่น้ำเก่า" สาสน์สมเด็จ
ฉบับ 3 ก.ย. 2483.

..... . ประวัติสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรี
สุริยวงศ์ เมื่อก่อนเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน, 2472.

..... . ประวัตินายพันตรีหมอมราชวงศ์สุวัณ
สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เรื่องราวของประเทศสยาม, 2470.

ค. อมฤตยกุล. "นครปฐมไม่ใช่เมืองคอน" นิทานประวัติศาสตร์และโบราณ
คดี พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2504.

เพ็ญ ทับทอง. กรุงเทพฯในอดีต. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรบัณฑิต,
2518.

ทวี ชีระวงศ์เสรี. "สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย."

วิทยานิพนธ์ ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. กลองกับระบอบเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 5 รายงานวิชาการ
 สัมนาประวัติศาสตร์ไทย แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทรงศรี อัจจุณ. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต. พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคม
 สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. จดหมายเหตุลาลูแบร์,
 2 เล่ม, พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

ประพันธ์ศักดิ์ เพ็งผล, นาย. การปฏิรูประชาสัมพันธของกรมชล
 ประทานให้เกิดประสิทธิภาพ รายงานวิชาการของ ร.ร. ประชาสัมพันธ์
 การฝึกอบรม หลักสูตรเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ ฝ่ายอำนวยการ รุ่นที่ 17,
 ก.ค. 2519.

ประสิทธิ์ แก้วสิง. การปรับปรุงการเกษตรในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435 - 2450, ปรินฤฎานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517.

ปิยนาด บุนนาค, นาง. รายงานผลการวิจัย การพัฒนาคมนาคมในรัชกาลที่ 5.
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทุนวิจัยรัชกาลที่ 5 กรมโยธา กันยายน, 2518.

ปาลเลอแก้วซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล พระนคร:
 ก้าวหน้า, 2506.

พิศาลสุขุมวิท, พระ. ความรู้ทั่วไปในการโยธา. พระนคร: โรงพิมพ์มหา
 วิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พวงเพชร สุรัตนวิกุล, นาง. เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวง
 เกษตรธิการ. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติ-
 ศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

พจนานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, เล่ม 1. พระนคร: โรงพิมพ์
 พระจันทร์, 2506.

เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร. เมืองไทยในอดีต. พระนคร: โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2503.

เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร. เมืองไทยในอดีต. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506.

"พลุลวง" น. ณ ปากน้ำ. รอยอดีต พระนคร: สำนักพิมพ์โอเคียนส์โคร์, 2510.

พริศรา พงศนิมิต และ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ: "ข่าวในสมัยปลายอยุธยา พ.ศ. 2199 - 2310". วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 4 เล่มที่ 3 (ม.ก. - พ.ค. 2518).

ไพรัช กฤษณมณี. พัฒนาการเศรษฐกิจเบื้องต้น พระนคร: การพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตศึกษา บริหารศาสตร์, 2514.

ไพฑูริย์ สายสว่าง. เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาประวัติศาสตร์ 2 ตอน. คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พลกุล อังกินันท์. "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (พิมพ์ครั้งที่ 3) นิสิตสาขาการบริหารการศึกษาปีที่ 4. วิชาเอกสังคมศึกษา วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร รุ่นปีการศึกษา 2515 เป็นผู้จัดพิมพ์ เพื่อหารายได้เป็นกองทุนสำหรับงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ของแผนกวิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร.

มงคลประศาสน์, ชุน รองอำมาตย์โท นายอำเภอพนมสารคาม จังหวัด-

ฉะเชิงเทรา. ตำราการทำนา โรงพิมพ์เทพศิรินทร์ พ.ศ. 2471.

เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 3) คณะรัฐมนตรี จัดพิมพ์ เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ณ วัดเทพศิรินทราวาส 16 ธ.ค. 2512.

รายงานการชลประทานแห่งประเทศสยาม ว่าด้วยประโยชน์ที่ได้รับจากการก่อสร้างการชลประทานที่ทำเสร็จไปแล้วและประโยชน์ที่มุ่งหมายว่าจะได้รับจากการก่อสร้างซึ่งกำลังจัดทำอยู่ มกราคม พ.ศ. 2471.

เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 3) คณะรัฐมนตรี จักรพิมพ์
 เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู
 ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์
 วัดเทพศิรินทราวาส 16 ธ.ค. 2512.

รายงานการชลประทานแห่งประเทศไทย ว่าด้วยประโยชน์ที่ได้รับจากการ
ก่อสร้างการชลประทานที่สำเร็จไปแล้วและประโยชน์ที่มุ่งหมายว่าจะ
ได้รับจากการก่อสร้างซึ่งกำลังจัดทำอยู่ มกราคม พ.ศ. 2471.

รอง ศยามานนท์, นาย. พลตรีคำเนิร, เลขาธิการ และนางสาววิลาสวงศ์
 นพรัตน์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ 1. ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พระนคร: มหา-
วิทยาลัยรามคำแหง, 2516.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย, 2505.

วิจิตรวาทการ, พลตรี, หลวง. วิจิตรสาร. เล่มที่ 1 พระนคร: โรงพิมพ์
มิ่งมงคลจักรพิมพ์, 2508.

วิจิตร คุลีตานนท์, ศาสตราจารย์. บันทึกการบรรยายวิชาวิทยาการคลัง
และกฎหมายการคลัง พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 2512.

วิวัฒน์ชัยไชยยันต์, หม่อมเจ้า. กฎหมายการคลัง (พิมพ์ครั้งที่ 2).
 พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2493.

วงษานุประพัทธ์, นายพลเอก เจ้าพระยา. ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ.
 พิมพ์ครั้งที่ 2. ข้าราชการกระทรวงเกษตราธิการช่วยในงานพระราช-
 ทานเพลิงศพ นายพลเอก เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สหกัน
 สนิทวงศ์) 29 ส.ค. 2484.

วิชัย เสวระมาตย์. การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2509.

วิลาสวงศ์ พงศบุตร. แบบเรียนสังคมศึกษา ส. 401, ส. 402. ประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. อุบายยาสลอมแล้ว. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. สันต์ สุขสวัสดิ์ เมื่อ 17 พ.ย. 2512 ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม.

เสถียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน). การศึกษาเรื่องประเพณีไทย และชีวิตชาวไทยสมัยก่อน พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

ส. พลายน้อย. บางกอก. พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2503.

สุริยานุวัติ, พระยา. ทรัพย์ศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 3) พระนคร: สำนักพิมพ์พิมพ์เดศ, 2518.

—————. เศรษฐกิจการเมือง หรือ เศรษฐวิทยา เล่ม 3 ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นางกุดทลี วรสระริน ณ. เมรุวัดธาตุทอง กทม. 26 พ.ค. 2519.

หนังสืออ่านประกอบพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคมและการเมือง พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

อำมาตย์ยาธิบดี, พระยามหา. (เส็ง วีริยศิริ). ว่าด้วยแม่น้ำที่มีในประเทศไทยสยาม ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2. พิมพ์ในงานปลงศพ นายหนึ่ง สุวารี เมื่อปีมะโรง 2471. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

อুদ্ধ อิมโอชา. "การชลประทานในรัชกาลที่ 4" ชลสาร. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2517.

BIBLIOGRAPHY

- Andreski, Stanislov. Elements of Comparative Society. London:
Weidenfeld and Nicolsan, 1964.
- Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. 2 Vols.
London. Oxford University Press, 1969.
- Bell, Peter F. The Historical Determinants of Underdevelopment
in Thailand. Center Discussion Paper No. 84.
Economic Growth Center, Yale University, February, 1970.
- Campbell, J.D.G. Siam in the Twentieth Century. Edward
Arnold, 1940.
- Feeny, David Harold. Technical and Institutional Change in
Thai Agriculture, 1880 - 1940. Ph.D Thesis, University
of Wisconsin - Madison, 1976.
- Graham, W.A. Siam. Vol 11. London: Alexander Moring
Limited, 1924.
- Hafner, James A. "Reverine Commerce in Thailand: Tradition
in Decline", Journal of the Siam Society. Volume 62,
Part 2, 1974.

- Heide, Vander. "The Economical Development of Siam During the Last Half Century", Journal of the Siam Society. Part 2, 1906.
- Ingram, James C. Economic Change in Thailand since 1850 California: Stanford University Press, 1955.
- ."Thailand's Rice Trade and the Allocation of Resources", Charles Donald Cowan, editor, The Economic Development of South - East Asia. London: London University: School of Oriental & African Studies, Studies in Modern Asia & Africa, 1964.
- Johnston, David Bruce. The Rural Society and Rice Economy in Thailand since 1800 - 1900. Michigan: Xerox University Microfilms, 1976.
- Kyi, U Khin Mg, and Tin Tin, Daw. Administrative Patterns in Historical Burma. Southeast Asian Perspectives No. 1 Institute of Southeast Asian Studies. 1973.
- Marx, Karl. Precapitalist Economic Formations. London: Lawrence and Wishart, 1964.
- Malloch, D.E. Siam: Some General Remarks on its Production. Calcutta, 1852.
- Moore, JR, Barrington. Social Origin of Dictatorship and Democracy. Boston: Beacon Press, 1967.

- Rabibhadana, Akin. The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 - 1873. Ithaca: Cornell University, 1969.
- Siamwalla, Ammar. Land, Labor and Capital in three rice - growing delta of Southeast Asia 1800 - 1940. Center Discussion Paper No 150, Economic Growth Center, Yale University, July 1972.
- Siam, Kingdom of, History of Lands and Agriculture, Royal Irrigation Department: Project Estimate for Works of Irrigation, Drainage and Navigation to Develop the Plain of Center Siam. 3 Vols. Bangkok, 1915.
- Small, Leslie E. "Historical Development of the Greater Chao Phya Water Control Project: An Economic Perspective", Journal of the Siam Society. Volume 61, Part 1, 1973.
- Smyth, H. Warrington. Five Years in Siam. 2 Vols. London: John Murray, 1898.
- The Ministry of Commerce and Communication. Siam: Nature and Industry. Bangkok : The Bangkok Time Press, 1930.
- Thompson, P.A. Lotus Land. London: T Werner Laurie Clifford's Inn, 1906.
- Thompson, Virginia. Thailand: The New Siam (2nd ed). New York: Paragon Book Reprint Corporation, 1967.

Wales, H.G. Quaritch. Ancient Siamese Government and Administration. London, 1965.

Wittfogel, Karl A. Oriental Despotism. New Haven: Yale University Press, 1964.

Wright, Arnold (editor in chief). Twentieth Century Impression of Siam. London: Britain Publishing Company Ltd, 1908.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

หนังสือพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตชุกคลองไค้ท่า ณ กรุงเทพมหานคร—
นคร เปน 2 ฉบับ ลงวัน 5 ๓ 2 ค่ำ ปีชวคัมภีศศก จุลศักราช 1250
1

ด้วยคอมมิคศิริกรมพระนครบาล รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ให้เป็นผู้แทนในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะไค้เรียก
ต่อไปในหนังสือสัญญาที่ว่า ผู้อนุญาตฝ่ายหนึ่ง พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิท-
วงศ์ พระนาถาพิภพายี (ขึ้น) นายโยวากิมเกรซี ซึ่งเคิมอยู่เมืองในประเทศอิตาลี
แลบนี้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานครในแผ่นดินสยามเป็นช่างรับเหมามาทำศึก ทำ
เรือน แล้วไค้แสดงตนตามพระราชกำหนดกฎหมายว่า เป็นสัปเปกต์สยาม (ตั้งแต่
ณ วัน 9 ค่ำปีชวคัมภีศศก จุลศักราช 1250) กับนายมบุตรพระยาพิสน์สมบัติ
บริบูรณ์ (ยืม) ที่เข้าหุ้นส่วนเป็นคอมปะนีชุกคลอง ซึ่งจะเรียกต่อไปในหนังสือสัญญา
นี้ว่า ผู้รับอนุญาตฝ่ายหนึ่ง ไค้ปรึกษาพร้อมกันตกลงทำสัญญาไว้ต่อกันตั้งจะว่าต่อไป

ข้อ 1 ด้วยผู้รับอนุญาต ไค้ทำความสัญญาตั้งที่จะกล่าวต่อไปในหนังสือนี้
แลรับว่าจะยอมปฏิบัติตามข้อบังคับสัญญาที่จะกล่าวต่อไป ผู้อนุญาตจึงไค้ยอมอนุญาต
ให้ผู้รับอนุญาตมีโอกาศที่จะเป็นผู้ไค้เลือกก่อนและชุกคลองก่อนผู้อื่นในที่ตำบลตั้งปวง
ซึ่งเป็นพระราชอาณา เขตร์สยามตามข้อบังคับคำสัญญานี้เสมอ 25 ปี นับตั้งแต่วันที่
ลงชื่อสัญญากัน แลข้อความในสัญญานี้ ผู้รับอนุญาตต้องเข้าใจว่าไม่ไค้เป็นความ
เกี่ยวของตลอดถึงการที่ผู้ไค้หนึ่งไค้รับอนุญาตชุกคลองกว่าสัญญานี้ และไม่เปน
ข้อบังคับห้ามมิให้ผู้ไค้หนึ่งชุกคลองในเขตร์แขวงที่บ้านที่ส่วนที่ไร่นาแลที่ใด ๆ
จะเกาะในเขตร์ที่ซึ่งเป็นสิทธิ์ของผู้นั้น ๆ

ข้อ 2 ผู้รับอนุญาตจะคิดชุกคลองใหม่ในตำบลใดก็ไค้และจะขอซ่อมคลอง
เก่าในตำบลใดก็ไค้ ต้องนำแผนที่แบบแผนคลองที่กำหนดจะชุกกว้างยาวทุก แลทำ
หนังสือแจ้งการที่จะกำหนดเวลาที่จะลงมือชุกและกำหนดคลองจะแล้วชานานเพียงใด

มายืนแกมผู้อนุญาตให้เห็นชอบด้วยก่อนทุก ๆ คราว เมื่อได้รับหนังสือสำคัญจากผู้
 ให้อุญาตยอมเห็นชอบด้วยในความคืบหน้าแล้ว ผู้รับอนุญาตจึงจะลงมือชุกคลอง
 ขอมคลองนั้นได้ ถ้าแลผู้อนุญาตจะเห็นข้อขัดขวางที่ควรจะต้องแก้ไข ถ้าข้อขัดขวาง
 ที่จำเป็นจะเห็นชอบไปค้ำความคืบหน้าของผู้รับอนุญาตไม่ได้ โดยเหตุอันสมควรใด ๆ
 ก็คือ ผู้อนุญาตจะชี้แจงให้ผู้รับอนุญาตทราบเหตุอันนั้น ๆ เพื่อที่จะได้แก้ไข
 การที่คืบหน้าเสียตามเหตุการที่สมควร และผู้อนุญาตจะตอบความเห็นซึ่งนี้ให้ผู้รับ
 อนุญาตทราบในกำหนดเดือนหนึ่ง

ข้อ 3 ถ้าจะมีผู้ใดคนหนึ่งมาขออนุญาตชุกคลองในที่ตำบลใด ๆ ซึ่งผู้
 อนุญาตเห็นสมควรว่าจะเป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน ควรจะขอให้ชุกได้ก็จงแจ้งความ
 ให้ผู้รับอนุญาตทราบ ตามผู้รับอนุญาตค่อนว่าคืบหน้าคืบนั้น ๆ ผู้รับอนุญาตจะชุก
 ถ้าไม่ ถ้าผู้รับอนุญาตไม่ชุกจึงจะยอมให้ขออนุญาตใหม่ชุกตามความประสงค์ ถ้า
 ผู้รับอนุญาตจะรับชุกแล้วก็จะอนุญาตให้ชุก แต่การที่ผู้รับชุกนี้ต้องลงมือชุกตามกำหนด
 เวลาที่ผู้รับอนุญาตกำหนดไว้ ถ้าพ้นกำหนดเวลาผู้รับอนุญาตไม่ลงมือชุกคลอง
 ฤกลงมือชุกคลองแล้ว แต่คลองค้างไม่แล้วเสร็จตามกำหนด ที่ผู้ขออนุญาตเดิม
 กำหนดไว้ ผู้ให้อุญาตจะคืนอำนาจอันนี้เสียไม่ให้ผู้รับอนุญาตชุกคลองนี้ต่อไปก็ได้
 จะให้ผู้ขออนุญาตเดิมหาผู้ใดคนหนึ่งชุกคลองที่ยังไม่โคลงมือจากคลองที่ชุกค้างไว้นั้น
 ก็ได้

ข้อ 4 กลองโคกลองหนึ่งที่ได้รับอนุญาตให้อุญาตให้ชุกใหม่ และได้ออก
 ทุนของผู้รับอนุญาตชุกเองนั้น ถ้าได้ชุกคลองเสร็จแล้วเมื่อใดที่แผ่นดิน 2 ฝั่งคลอง
 ที่ไม่มีผู้ใดจับจองเป็นเจ้าของไว้แต่เดิม วัคั้งแต่ฝั่งกลองขึ้นไปกว่าละ 40 เส้น
 2 ฟากรวม 80 เส้นจนตลอดลำคลองที่ชุกใหม่ นั้น ให้ผู้รับอนุญาตถือเอาว่าเป็น
 ที่ผู้รับอนุญาตได้จับจองไว้แล้ว ตั้งแต่วันที่ลงมือชุกคลองนั้นแกมหนึ่งผู้ใดจะมาจับจอง
 ที่นาในกำหนดนี้ นอกจากผู้รับอนุญาตยอมให้จองนี้ไม่ได้ ผู้รับอนุญาตจะขายให้
 ผู้หนึ่งผู้ใดก็ขายได้ตามความปรารถนา แต่การที่ผู้รับอนุญาตให้ผลประโยชน์ถือเอา

ที่แผ่นดินที่กล่าวแล้วนี้เป็นที่ผู้รับอนุญาตไต่จองไว้แล้วนั้น จะถือเอาเกินกำหนดเวลา
ในพระราชบัญญัติ ซึ่งว่าด้วยการจับจองที่นาอันไม่ได้ ต้องประพฤติตามพระราช
บัญญัตินั้นทุกประการ

ข้อ 5 ถ้าผู้ให้อุญาตเอาเจ้าพนักงานในกรมที่ทำกรโยธาจะกำหนดการ
ขุดคลองใหม่ที่ตำบลใดก็ตาม ถ้าจะขุดคลองเก่าที่ตำบลใดก็ตาม ซึ่งจะจำหน่ายทุน
ของหลวงออกเป็นค่าจ้างแล้ว จะไต่แจ้งความให้ผู้รับอนุญาตทราบก่อนผู้อื่น เพื่อ
จะได้รับจ้างขุดนั้น แต่ถ้ามีผู้มาว่าลคราคากัน ผู้รับอนุญาตกำหนดราคาขุดคลอง
ถ้าขุดคลองแห่งใหม่แล้ว ถ้าเจ้าพนักงานทำกรโยธาจะทำเองก็ได้ ผู้ให้
อนุญาตเอาเจ้าพนักงานทำกรโยธาที่ไม่ต้องจำเป็นให้ผู้รับอนุญาตทำกร จะให้
ผู้อื่นที่ลคราคาถูกกว่าทำกรขุดคลองถ้าขุดคลองนั้นก็ได้

ข้อ 6 คลองเก่าที่สิ้นเรือไปมาไม่สะดวก ผู้รับอนุญาตจะขออนุญาตลงทุน
ขุดซ่อมให้ถูก แลได้รับหนังสือสำคัญเห็นชอบด้วยความคิดตั้งว่าในข้อ 2 แล้วก็ได้
ถ้าผู้ให้อุญาต ถ้าเจ้าพนักงานทำกรโยธาจะขอให้ผู้รับอนุญาตลงทุนขุดซ่อมให้
ถูกต้องก็ได้ เมื่อขุดคลองสำเร็จแล้วผู้ให้อุญาตจะยอมให้ผู้รับอนุญาตเก็บเงินแก
เรือไปมาในคลองนั้นให้ทุนที่ลงไปก็ได้ ถ้าจะคิดเงินให้ทุนที่ผู้รับอนุญาตไต่ลงไป
กับทั้งให้กำไรร้อยละ 10 ก็ได้ ถ้าแลจะให้ผู้รับอนุญาตเก็บเงินแกเรือไปมาเอง
แล้วกำหนดราคาที่จะเก็บเงินมากน้อยเท่าใด และกำหนดที่จะเก็บเงินนั้นช้านาน
เพียงใด ผู้รับอนุญาตต้องกำหนดยื่นให้ผู้อนุญาตตรวจก่อนตกลงการที่ขุดคลอง
เมื่อผู้ให้อุญาตเห็นชอบด้วยแล้วจึงจะไต่ลงมือขุดซ่อมคลองนั้น

ข้อ 7 คลองที่ผู้รับอนุญาตจะไต่ขุดใหม่เมื่อสำเร็จแล้ว ผู้รับอนุญาต
จะต้องเป็นผู้รักษาและจัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องในคลองนั้นไปชั่วเวลา ที่ผู้รับ
อนุญาตจะขายซึ่งจะถือเอาตามความข้อ 4 ว่า เป็นที่ของผู้รับอนุญาตเหมือนไต่
จับจองไว้ทั้ง 2 ฝ่ายใดหมด แลในคลองเก่าที่ผู้รับอนุญาตเป็นผู้รับจ้างขุดให้ถูกนั้น
ถ้าเป็นการมอบอำนาจให้ผู้รับอนุญาตเก็บเงินแกเรือไปมาเองก็จะรักษาแลจัดการ

ทั้งปวงที่เกี่ยวข้องในคลงนั้นไปชั่วเวลาที่เก็บเงิน แลการที่ผู้รับอนุญาตจะรักษาแลจัดการทั้งปวงที่เกี่ยวข้องในคลงดังกล่าวนี้ จะต้องมีข้อความที่จะจัดการรักษาแลข้อบังคับสำหรับการในคลงนั้นให้ชัดเจน คองส่งใญ่อนุญาตตรวจเห็นชอบใ้อนุญาตก่อนแล้วจึงจะใช้ได้ เมื่อสิ้นเวลาดำหนดนั้นแล้ว ผู้รับอนุญาตคองมอบการนั้นใ้ผู้อนุญาตรักษาแลจัดการที่เกี่ยวข้องในคลงนั้นต่อไป

ข้อ 8 การที่ผู้รับอนุญาต ใ้รับพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตผลประโยชน์ตามสัญญานี้ ผู้รับอนุญาตใ้ทำการนี้เป็นส่วนกำไรร้อยละ 20 ส่งขึ้นพระคลังมหาสมบัติตามความสัญญาในข้อนี้ แลเมื่อเจ้าพนักงานกรมพระคลังมหาสมบัติจะตรวจสอบบัญชีใด ๆ ในรายการทำการชุกคลง ผู้รับอนุญาตจะยอมใ้ให้ตรวจทุกบัญชีตามเวลาที่จะขอตรวจ

ข้อ 9 การที่ใ้อนุญาตผลประโยชน์แก่ผู้รับอนุญาตตามสัญญานี้ ผู้รับอนุญาตคองเข้าใจว่า...ยอมใ้เฉพาะคอมปนีที่อยู่ในกฎหมายสยาม เพื่อผู้รับอนุญาตจะตั้งคอมปนีหุ้นส่วนจัดการชุกคลงตามอนุญาตนี้แล้ว คอมปนีนั้นคองอยู่ในมังกัมสยาม จึงจะรับผลประโยชน์ตามสัญญานี้ได้

ข้อ 10 แมว่าผู้รับอนุญาต ปรารถนาจะมอบประโยชน์แห่งความอนุญาตนี้ใ้ใ้ใ้หนึ่งก็คี่ คองนำหนังสือสัญญาที่เข้าหุ้นส่วนกันนั้น กับทั้งหนังสือสัญญามอบอนุญาตใ้เห็นมาหาภาใ้ผู้อนุญาตทราบก่อน เพื่อผู้ใ้อนุญาตเห็นชอบลงลายมืออนุญาตใ้เป็นสำคัญค้วยแล้วจึงจะใช้ได้ ถ้ามีฉนั้น ซึ่งจะมอบอนุญาตใ้ใ้ใ้หนึ่งก็คี่เป็นอันใ้ใ้ไม่ได้ แต่คองถึว่าซึ่งอนุญาตใ้คั้งนี้ ผู้รับอนุญาตจะกระทำการเองก็คี่ จะมอบใ้ใ้ใ้หนึ่งก็คี่มีใ้การคอมปนีเข้าหุ้นส่วนนั้น ผิดไปกับความในข้อสัญญาใ้จทุก ๆ ข้อใ้เลย ถึเป็นการผิดไปใ้ผิดคองตามข้อสัญญานี้แต่ข้อหนึ่งข้อใดแล้ว หนังสืออนุญาตนี้คี่เป็นอันชากใ้ใ้ไม่ได้ ผู้ใ้อนุญาตจะไมใ้ใ้ผลประโยชน์ตามสัญญาใ้แก่ผู้รับอนุญาตต่อไป

ข้อ 11 ถ้าผู้รับอนุญาตผู้ใดคนหนึ่งซึ่งควรจะได้รับประโยชน์ในหนังสืออนุญาตนี้ และทั้งผู้ที่ใดเขาหุ้นส่วนจะเป็นคนเดียวกันหลายคนก็ดี สิ้นทุนต้องล้มเลิกเขาหุ้นส่วนในคอมปะนีก็ดี ภาควอมปะนีเขาหุ้นส่วนจะเลิกการของคอมปะนีนั้นโดยคิดทำเองก็ดี ภาควองเลิกโดยที่จำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ประโยชน์แห่งหนังสืออนุญาตนี้ ต้องกลับคืนเป็นของผู้อนุญาต ผู้อนุญาตจะยอมอนุญาตประโยชน์นี้ให้ผู้อื่นอีกก็ได้ แต่ถาเป็นแต่เหตุที่ผู้เขาหุ้นส่วนแยกกันออกจากคอมปะนีภายใต้เขาหุ้นส่วนจะตายไปก็ดี แต่ยังมีผู้ใดคนหนึ่ง ซึ่งยังคงรับหุ้นส่วนแลทำการชุกคลองนี้ต่อไป จะใคร่ได้รับผลประโยชน์ตามสัญญาที่ต่อไปอีกแล้ว ก็ให้ผู้รับอนุญาตมีหนังสือแจ้งความใหญ่ให้ผู้อนุญาตทราบ เพื่อจะไต่เห็นชอบด้วย และผู้อนุญาตจะไม่ถือว่าสัญญานี้เป็นซากิไซไมไค เมื่อผู้ที่เขาหุ้นส่วนกันในคอมปะนีนี้ยังถือตาม และรักษาข้อสัญญาทุก ๆ ข้อคงว่าไว้ในข้อ 10 นั้น

ข้อ 12 ผู้รับอนุญาตซึ่งจะได้รับประโยชน์ตามสัญญานี้ต้องลงมือทำการชุกคลองในกำหนด 2 ปีนับตั้งแต่วันที่ไต่ทำหนังสือสัญญานี้ ถ้าพ้นกำหนดนี้ไม่ได้ทำการ หนังสืออนุญาตนี้ต้องยกเสียเป็นอันไซไมไค ผู้ให้อนุญาตจะอนุญาตประโยชน์อันนี้กับผู้ใดคนหนึ่งก็ได้

ข้อ 13 ผู้ทำสัญญาทั้ง 2 ฝ่ายได้รักษาอำนาจไว้ที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขคำในหนังสือสัญญานี้ ภาเพิ่มเติมข้อความขึ้นใหม่ ตามที่จะเห็นสมควรโดยเหตุการใด ๆ ก็ได้ แลข้อซึ่งไต่ตกลงกันประการใด เพื่อทำหนังสือที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความนั้น ก็จะต้องลงชื่อประทับตราไว้ด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย

ผู้แทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (เซนพระนาม)

1 นเรศวรฤทธิ 2 สวัสดิ์โสภณ ผู้ได้รับอนุญาต 1 (เซนพระนาม) สายสินทวงศ์ 2 (เซนชื่อ) พระนานาพิษภาณี (เซนชื่อ) นายโยวากิม แกรซี 4 (เซนชื่อ) ยม

หนังสือขอสัญญา

พระยาภาสกรวงศ์ ที่เกษตราธิบดี ผู้รับพระบรมราชโองการ ที่จะเป็นผู้ให้อนุญาตในการขุดคลองทั่วพระราชอาณาเขตฝ่ายหนึ่ง พระนาเนาพิภพชาติ ซึ่งได้รับอำนาจแทนกรมปี่ขุดคลอง ผู้ได้รับพระบรมราชานุญาตพิเศษฝ่ายหนึ่ง ได้มาปรึกษาชี้แจงอธิบายรายการตามข้อสัญญา แลความประสงค์ของเจ้าพนักงานกรมเกษตราธิการ และความประสงค์ของกรมปี่ขุดคลองซึ่งกันแลกัน เป็นความเข้าใจตกลงกันต่อไปนี้

1 ความในสัญญาข้อ 1 ที่ว่ากรมปี่มีโอกาศที่จะเป็นผู้ได้เลือกก่อนผู้อื่นในที่ตำบลทั้งปวง ซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตสยามตามในข้อบังคับสัญญาฉบับนี้เสมอ 25 ปีนั้น ความในข้อนี้กรมปี่ขุดคลองได้อธิบายไขข้อขยายความว่า ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะขออนุญาตขุดคลองก็ไม่ได้ไม่เป็นการขัดขวางสิ่งใดกับข้อสัญญาในข้อ 1 แต่กรมปี่จะขอเป็นผู้รับจ้างขุดก่อน เมื่อราคาค่าจ้างของกรมปี่แพงไปก็ตามใจผู้ขออนุญาตขุดคลองจะจ้างผู้อื่นขุดก็ได้โดยไม่มีอุปาย ถ้าราคาค่าจ้างของกรมปี่น้อยกว่า ภาเสมอกับราคาค่าจ้างของผู้อื่น กรมปี่ต้องได้รับจ้างขุดก่อน เป็นความเข้าใจกันดังนี้ แลคำที่ว่ากรมปี่จะเป็นผู้ได้เลือกก่อน ในข้อสัญญานั้นแก่เป็นผู้ได้รับจ้างก่อน

2 กรมปี่ จะขอรับอนุญาตขุดคลอง ซึ่งหมายที่ 1 ในแผนที่ ในเล่มนี้ให้ไต่ลงมือขุดในเคื่อนมกราคม เพราะกรมปี่ไต่ลงทุนค่าจ้างตรวจทำแซกแซนคลอง แลสิ่งเครื่องจักรไว้แล้ว แลคลองนี้จะให้แล้วในรัตนโกสินทรศก 111 ถ้าคอเวอนแมนต์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องการให้กรมปี่ตรวจทำระดับน้ำสิ่งไร ถ้าแม้วาผู้ที่จะขออนุญาตขุดคลองอื่น ๆ ต้องทำระดับน้ำแลเขียนแซกแซนในคลองที่จะขุดเหมือนอย่างที่เขาพนักงานเรียกร้องให้กรมปี่ยื่นเสมอทั่วหน้ากัน แลว่ากรมปี่ก็จะยอมตรวจระดับน้ำยื่นตามที่เขาพนักงานเรียกร้องเอา

แต่ในชั้นที่จะขออนุญาตชุกคลอง เลขที่ 1 ตามแผนที่แนบ จะขอส่งระดับน้ำตอภายหลัง เมื่อไ้คลองมือชุกคลองแล้วก็จะไ้ตรวจระดับน้ำไปที่เดียว

3 มีศเคอโรโยคิมแคเรซี ซึ่งเป็นคนต่างประเทศผู้มีชื่อเข้าหุ้นในกอมปนีชุกคลองนี้ จะไ้กลับเป็นคนอยู่ในบังคับสยามตามหนังสือสัญญา ตั้งแต่วันที่ไ้รับอนุญาตชุกคลองไป แลทุนรอนผลประโยชน์ของกอมปนีชุกคลองนี้ไม่เกี่ยวของแก่ต่างประเทศโดยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย การประพฤติกของกอมปนีในการชุกคลองนี้จะอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายที่มีอยู่แล้ว ถ้าจะมีต่อไปทุกประการ

คว่ความเข้าใจในระหว่างเจ้าพนักงานกรมเกษตราธิการ ผู้รับพระบรมราชโองการ เป็นผู้รับอนุญาตแลกอมปนีชุกคลองผู้รับอนุญาตดังกล่าวมาสามชอข้างบนแล้ว แลเพื่อจะให้เป็นพยานหมั่นคงสำคัญวันนี้ ผู้อนุญาตแลผู้รับอนุญาตไ้ลงชื่อคว่ลายมือและประทับตราไว้เป็นสำคัญ หนังสือความเข้าใจไซ้ข้อนี้ไ้เขียนไว้ เป็นสองฉบับความต่งกันรักษาไว้คนละฉบับ แลวันที่สิบหก ธันวาคม รัตนโกสินทรศกร้อยเก้า (109)

ผู้ให้อนุญาตประทับตราพระพิรุณทรงนาก (ลงชื่อ) ภาสกรวงษ์
ผู้รับอนุญาตประทับตรา (ลงชื่อ) นานาพิชภาณี เย เครซี

หนังสือสัญญาแลขอสัญญาอนุญาตชุกคลอง ซึ่งไคว่ทำเมื่อวันพฤหัสบดี
แรมค่ำหนึ่ง เดือนปีชวดสาธุศรีศกพันสองร้อยห้าสิบ และขอสัญญาลงวันที่
สิบหก ธันวาคม รัตนโกสินทรศกร้อยเก้า

พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรพินิจการ ผู้รับพระบรม
ราชโองการที่จะเป็นผู้ให้อนุญาตในการชุกคลองทั่วพระราชอาณา เขตฝ่ายหนึ่ง
พระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์ และพระนานาพิภพามิ (จีน) ผู้ใ้
รับพระบรมราชานุญาตพิเศษอีกฝ่ายหนึ่ง ไคว่มาปรึกษาชี้แจงอธิบายรายการขอ
สัญญา เพิ่มเติมขอสัญญา ตามความประสงค์ของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
ซึ่งกันแลกัน แลเป็นความตกลงต่อไปดังนี้

1 ตามความในสัญญาข้อสี่ที่ว่า ที่ดินทั้งสองฝั่งคลอง ผู้รับอนุญาตถือ
เอาไคว่่า เป็นที่ที่ผู้รับอนุญาตได้จับจองไว้แล้วจะขายให้ผู้อื่นผู้ใดก็ขายไคว่ตาม
ความปรารถนานั้น ผู้รับอนุญาตไคว่อธิบายขอความต่อไปว่า ที่ดินทั้งสองฝั่งคลอง
ซึ่งผู้รับอนุญาตจะไคว่จำหน่ายนั้น ผู้รับอนุญาตจะไคว่ตั้งราคาเอาตามอำเภอใจเป็น
อันขาด ก่อนที่ผู้รับอนุญาตจะจำหน่ายที่ดินทั้งสองฝั่งคลองในคลองใด ผู้รับอนุญาต
จะขอขอกความตกลงต่อผู้ให้อนุญาตที่จะตั้งราคาที่ดินนั้นเป็นครั้ง เป็นคราวตาม
สมควร เมื่อตกลงแล้วจึงจะจำหน่ายที่ดินทั้งสองฝั่งคลองนั้นไคว่

2 คลองที่ผู้รับอนุญาตชุกนี้ เมื่อคลองใดชุกแล้ว ผู้รับอนุญาตจะรับทำ
ปตุน้ำตามระยะคลองสุดแต่ผู้ให้อนุญาตจะกะให้ทำเพื่อประโยชน์ที่จะปิดเปิดน้ำ
ใช้ในนาทั่วไป แลผู้รับอนุญาตจะทำโรงกักสำหรับผู้เฝ้ารักษา เครื่องปตุน้ำ แล
รักษาควยในเวลาที่ยังทำการอยู่นั้น

3 คลองผู้รับอนุญาตชุกนี้ ถ้าแม้วผู้ให้อนุญาตเอาเจ้าพนักงานการ
คลองการน้ำในกระทรวงเกษตรพินิจการก็ไคว่ เห็นว่าคลองหนึ่งคลองใดเป็นทาง
ชักให้น้ำในลำคลองทุกแห่งทุกโคกลงโดยเร็ว ซึ่งจะเป็นอันตรายแก่การ

เพาะปลูกแล้ว ถ้าคลองนั้นยังอยู่ในระหว่างของผู้นับอนุญาตอยู่แล้ว ผู้นับอนุญาต จะต้องทำปศุภัณฑ์เปิดได้ ถ้าทำทำนบกั้นน้ำให้ทรงอยู่จนใดควย

4 เงินค่าภาคหลวงที่ผู้นับอนุญาตได้ดูแลเกล้า ๆ ถวายในเงินกำไร รอยละยี่สิบสามสัญญาขอ 8 นั้น ผู้นับอนุญาตขอรับไขข้อต่อไปว่า เมื่อถึงกำหนด ปีหนึ่งสิบสอง เดือน ผู้นับอนุญาตจะทำบัญชีรายการได้แลจ่ายที่จริงยื่นต่อเจ้าพนักงานอนุญาต แลคึกคากภาคหลวงสำหรับปีนั้นส่งให้เสร็จควยเสมอทุก ๆ ปีไปกวา การชุกคลองจะเสร็จไคนั้น แลส่วนบำนาญที่รายจ่าย ซึ่งผู้นับอนุญาตได้ส่ง มานั้น ผู้นับอนุญาตยอมให้ผู้นับอนุญาตตรวจคัดลกรายจ่ายใดควยตามสมควร

5 การคลองที่ผู้นับอนุญาตขอขุดให้แล้วตามกำหนดที่มีมาในหนังสือขออนุญาตนั้น ถ้าผู้นับอนุญาตลงมือทำการไม่แล้วตามกำหนดผู้นับอนุญาตจะบอกผู้นับอนุญาตให้รีบเร่งทำการคลองนั้นให้แล้วในกำหนดสามเดือน ผู้นับอนุญาตจะต้องรีบลงมือทำการนั้นให้แล้ว หรือมีเหตุขัดขวางโดยการจำเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดต้องบอกชี้แจงมาให้ผู้นับอนุญาตทราบในระหว่างนั้น ผู้นับอนุญาตจะผ่อนกำหนดเวลาให้ตามสมควร แต่ผู้นับอนุญาตจะต้องทำการให้แล้วตามกำหนดเวลาที่ผู้นับอนุญาตผ่อนให้นั้น ถ้าผู้นับอนุญาตทำการไม่แล้วตามกำหนดวันบอกเลาแล้ววันกำหนดผ่อนเวลาให้แล้วนั้น ผู้นับอนุญาตจะอนุญาตหรือจ้างผู้อื่นใดทำการที่ค้างอยู่นั้นต่อไปก็ได้ แตรวาคาจ้างและค่าสิ่งของต่าง ๆ ที่ผู้นับอนุญาตได้จ้างแลทำนั้นมากน้อยเท่าใด ผู้นับอนุญาตจะต้องออกเงินใช้แทนให้ทั้งสิ้น แต่เมื่อเวลาที่ผู้นับอนุญาตจะตกลงวาราคาจ้างแก่ผู้นับจ้างนั้นต้องให้ผู้นับอนุญาตทราบควย

ตามข้อสัญญาเพิ่มเติมนี้ ความเข้าใจในระหว่างเจ้าพนักงานกระทรวง เกษตรพินิจการ ผู้นับพระบรมราชโองการ เป็นผู้นับอนุญาต แลบริษัทชุกคลองแล คุนาศยามผู้นับอนุญาตแลใครตรวจเป็นการถูกต้องคงกล่าวมาแล้ว หาขอ แลเพื่อ จะให้เป็นพยานมั่นคงสำคัญวันนี้ ผู้นับอนุญาตและผู้นับอนุญาต ได้ลงชื่อควยลายมือ แลประทับตราไว้เป็นสำคัญ หนังสือเพิ่มเติมสัญญา เป็นการตกลงรวมหาข้อนี้

ได้เขียนไว้เป็นสองฉบับความต่องันรักษาไว้คนละฉบับ แต่ ณ วันที่ 2 กันยายน
รัตนโกสินทร ศกรอยสิบสอง

ประทับตราพระ

ผู้ให้อนุญาต

ลงชื่อ

พระยาสุรศักดิ์มนตรี

พิรุณทรงนาค

ประทับตราพระชั้น

สายสนิทวงษ์

ผู้รับอนุญาต

ลงชื่อ

ประทับตรา เทวคา

พระนานาพิธภาณี

ฉกรรูปพระชั้น

ที่มา: หจข. กษ. แฟ้มที่ 85/3807 แจงความกระทรวงเกษตรธิการ อนุญาต
ชุดคลองที่ 1 ศก 110 (พ.ศ.2434).

การวางแผนที่ดินของจังหวัดนครราชสีมา ๒

อันดับ	ชื่อคลอง	ชุมชน	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน	ขนาดของคลอง			หมายเหตุ
					คมนาคม	คูเมือง		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ลึก	ศอก	
๑	ลำโรง	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๐๑๔	ไม่ทราบ	X	-	แรงงาน เกณฑ์	ไม่ทราบ	-	-	
๒	บางกอกใหญ่	สมเด็จพระไชยราชาธิราช โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๐๒๕	ไม่ทราบ	X	-	"	"	-	-	
๓	ลัดคนาถกรวย	สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๐๔๑	ไม่ทราบ	X	-	"	"	-	-	
๔	ลัดเตร็ดใหญ่	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๑๕๑	"	X	-	"	"	-	-	
๕	ลัดเมืองนนท์	สมเด็จพระเจ้าปราสาท ทอง โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๑๗๔	"	X	-	"	"	-	-	
๖	มหาไชยชลมารก	พระพุทธเจ้าเสือ โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๒๔๗	๒๒๖๔	X	-	"	๓๕๐	๔	๖	แรงงานเกณฑ์ ๓๐,๐๐๐ คน
๗	ลัดเตร็ดน้อย	พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๒๖๕	ไม่ทราบ	X	-	"	ไม่ทราบ	-	-	เกณฑ์จากหัวเมือง ภาคใต้ ๑๐,๐๐๐ คน
๘	คลองคูเมือง	พระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๓๑๔	"	-	X	"	"	-	-	
๙	คลองรอบกรุง	รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๓๖๔	"	-	X	"	๑๓๗.๕	๑๐	๕	แรงงานเกณฑ์ ๑๐,๐๐๐ คน

อันดับ	ชื่อคลอง	ผู้ขุด	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน	ขนาดของคลอง			หมายเหตุ
					คมนาคม	คูเมือง		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ลึก วา/กอก		
๑๐	คลองหลอด	รัชกาลที่ ๑	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	X	-	แรงงาน เกณฑ์	ไม่ทราบ	-	-	จุดมุ่งหมายเดิมขุดเพื่อให้ ราษฎรเดินสีกวาในเขตภาค หนาน้ำ
๑๑	มหานาค	" " "	๒๔๓๐	"	X	-	"	"	-	-	
๑๒	ลัดหลังเมือง นครเขื่อนขันธ์	รัชกาลที่ ๒	ไม่ทราบ	"	X	-	จ้างจีนขุด	๕๐	๖	๕	

๒๕ เส้น = ๑ กิโลเมตร

รายงานผล

การวางแผนการดำเนินงานของกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๖

วันครบ	ชื่อโครงการ	ผู้รับผิดชอบ	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน เป็นบาท	ขนาดของโครงการ		หมายเหตุ	
					กม.นาคม	คูเมือง		ยาวเป็นเส้น	กว้าง วา		ลึก กม.
๑	สุนัขหอน	รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๓๓๗	ไม่ทราบ	X	-	๘,๑๗๖	ไม่ทราบ	-	-	
๒	บางขุนเทียน	" — "	๒๓๓๘	"	X	-	๕๐,๒๓๓	๑๓๕.๑๕	๑๘	๖	
๓	แสนแสบ	" — "	๒๓๔๐	๒๓๔๓	X	-	๕๖,๐๐๐	๑,๓๓๓.๑๕	๖๖	๕	[จุดมุ่งหมายเดิม ขุดเพื่อใช้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์
๔	ผดุงกรุงเกษม	รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ขุด	๒๓๕๕	๒๓๕๗	-	X	๒๗,๕๐๐	๑๓๓.๑๐	๑๐	๖	
๕	ถนนทรง	" — "	๒๔๐๐	ไม่ทราบ	X	-	๑๖,๒๓๓	๒๐๗.๒	๖	๖	
๖	สี่ลม	" — "	ไม่ทราบ	"	๑	-	๘,๑๕๓	๖๘.๑๖	๖	๖	ขุดเพื่อเอาดินถมถนนสี่ลม
๗	เจ็ทบูชา	" — "	"	"	X	-	๒๔,๓๒๓	๕๕๕	๕๕	๖	[จุดมุ่งหมายเดิมเพื่อใช้เป็นเส้นทางเขาไปปฏิสังขารพระปฐมเจดีย์
๘	มหาสวัสดิ์	" — "	๒๔๐๓	๒๔๐๓	X	-	๘๘,๕๐๐	๖๘๕	๗	๖	[เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินพระปฐมเจดีย์
๙	ภาษีเจริญ	พระภาษีสมปิตินริบูรณ์	๒๔๑๐	๒๔๑๕	X	-	๑๒,๐๐๐	๒๒๐	๗	๕	จุดมุ่งหมายเดิมเพื่อใช้เป็น
๑๐	ดำเนินสะดวก	เจ้าพระศรีสุริยวงศ์	๒๔๐๕	๒๔๑๗	X	-	๑๑๖,๐๐๐	๔๕๐	๖	๖	เส้นทางค้าขาย และเพื่อความสะดวกในการขนส่งอ้อยและน้ำตาล
							๕๘๓,๒๑๘	๕,๕๒๐.๖๕			

ภาคผนวก ง.

การวางแสดงกองชดในสมัยรัชกาลที่ ๕

อันดับ	ชื่อกอง	ผู้ชด	ปีที่ชด	ปีที่ชดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุนเป็นบาท	ขนาดของกอง			หมายเหตุ
					กมนาม	เกษกรและนาม		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ลึกวา	ลึกศอก	
๑	เปรมประชากร	รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ	๒๔๗๖	๒๔๗๓	-	X	๒๐๓,๕๖๘	๑,๒๗๑.๓	-	-	
๒	นครเนื่องเขต	" " "	๒๔๑๕	๒๔๖๐	-	X	๗๓,๕๕๐	๕๓๐.๑๐	๖	๔	
๓	ประเวศบุรีรมย์	" " "	๒๔๖๑	๒๔๖๓	-	X	๑๑๒,๗๕๖	๑,๑๕๐	๔	๔	{ ราษฎรชดเสียค่าชดคลอง ๓๖,๗๕๖ บาท
๔	ทวีวัฒนา	" " "	๒๔๖๑	๒๔๖๑	-	X	๒๗,๒๐๐	๓๕๐	๔	๔	เป็นทุนของราษฎรทั้งสิ้น
๕	นราธิรมย์	" " "	๒๔๖๑	๒๔๖๓	-	X	๔๕,๘๕๐	๕๕๐	๔	๔	{ ราษฎรชดเสียค่าชดคลอง ๔๓,๒๐๐ บาท
๖	เป็ริง	" " "	๒๔๖๔	๒๔๖๑	-	X	๕๐,๗๓๓	๔๔๘	-	-	{ ราษฎรชดเสียค่าชดคลอง ๓๓,๖๐๐ บาท
๗	นิคมยาครา	" " "	๒๔๕๑	๒๔๕๒	-	X	๗๖,๕๐๐ ^{*๒}	๑๘๐	๔	๕	{ ราษฎรชดเสียค่าชดคลอง ๓๖,๖๐๐ บาท แต่ไม่ทราบจำนวน
๘	ไผ่สิงห์โต	" " "	๒๔๕๖	๒๔๕๗	-	-	๒๗,๖๕๓ ^{*๒}	๑๐๐	๔	๓ศอก	ชดเพื่อการเกษกร
๙	หลวงแพ่ง	หลวงแพ่ง	๒๔๓๑	๒๔๓๓	-	X	๕๖,๑๘๗.๕๐ ^{*๒}	๓๘๓.๑๕	๔	๓	
๑๐	อุดมชลจรและคลองแยก	พระยาสิทธิราชเคโซ	๒๔๓๑	๒๔๓๓	-	X	๓๘,๑๕๖.๕๕	๓๘๐	๔	๔	
๑๑	รังสิตประจักษ์คีรี	บริษัทชดคลองและ คุณาสยาม	๒๔๓๓	๒๔๕๗	-	X	๕๖๖,๐๐๐ ^{*๓}	๑๖,๗๐๐	-	-	{ คลองใหญ่กว้าง ๖ วา ลึก ๖ ศอก
๑๒	เจริญ	พระยาคำรงรารพหลโยธิน	๒๔๓๓	๒๔๓๕	-	X	๕๖,๑๘๗.๕๐ ^{*๒}	๗๖๕	๔	๓	{ คลองแยกกว้าง ๖ วา ลึก ๖ ศอก คลองชดแยกกว้าง ๓-๕ วา ลึก ๓-๕ ศอก

อันดับ	ชื่อคลอง	ผู้ขุด	ปีที่ขุด	ปีที่ขุดเสร็จ	วัตถุประสงค์		ทุน เป็นบาท	ขนาดของคูคลอง			หมายเหตุ
					กม.นาคม	เมตรและ กม.นาคม		ยาวเป็นเส้น	กว้าง/ยาว		
									วา	ศอก	
๑๓	พระราชามील	พระราชามील	๒๔๓๓	๒๔๕๒	-	X	๓๒,๐๐๐	๕๑๖	๓	๕	ทุนเอกชน ๘๓๕,๕๑๗.๒๕ ทุนรัฐบาล ๕๐๗,๓๘๕
๑๔	พระยาบรรพชา	พระยาบรรพชาสิงหนาท (เจ๊ก)	๒๔๓๕	๒๔๕๒	-	X	๖,๕๓๗.๕๐	๑๑๑	๔	๔	
๑๕	บางพลีใหญ่	สมิงปิ่นทะเล	๒๔๔๑	๒๔๔๔	-	X	๑๕,๖๘๗.๕๐	๓๑๕	๕	๕	
						รวม	๑,๒๔๗,๓๐๑.๒๕	๒๓,๕๒๕.๒๕			

ประวัติการศึกษา

ชื่อ นายกิตติ ต้นไทย

วุฒิการศึกษา

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากวิทยาลัยวิชาการศึกษาพิเศษโลก
ปีการศึกษา 2513

เข้าศึกษาต่อแผนกวิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2517